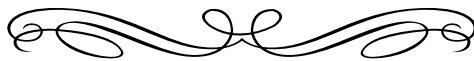

ISSN 2307-8049 (PRINT)
ISSN 2663-2799 (ONLINE)
DOI 10.32999/KSU2307-8049

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
м. Івано-Франківськ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:
ЮРИДИЧНІ НАУКИ
Випуск 3

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Стратонов Василь Миколайович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності, Херсонський державний університет, Україна

Члени редакційної колегії:

Гавловська Аліна Олександрівна, кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності, Херсонський державний університет, Україна

Леоненко Максим Іванович, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права, Національний університет «Запорізька політехніка», Україна

Леоненко Тетяна Євгенівна, доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права, Національний університет «Запорізька політехніка», Україна

Маковій Віктор Петрович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін, Одеський державний університет внутрішніх справ, Україна

Манько Денис Григорович, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін, Міжнародний гуманітарний університет, Україна

Слінько Дмитро Сергійович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

Слінько Тетяна Миколаївна, кандидат юридичних наук, професор, завідувачка кафедри конституційного права України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

Сотула Олександр Сергійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності, Херсонський державний університет, Україна

Спіцина Ганна Олександрівна, докторка юридичних наук, професорка, перший заступник директора, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз імені Заслуженого професора М. С. Бокаріуса», Україна

Шепітько Михайло Валерійович, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри кримінального права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

Хуан Карлос Риофрйо Мартінез-Вілалба, доктор юридичних наук, професор, декан факультету права, Universidad de Los Hemisferios, Еквадор

Збірник наукових праць включено до наукометричної бази даних Index Copernicus (Республіка Польща)

**Затверджено відповідно до рішення вченої ради
Херсонського державного університету
(протокол від 26.08.2024 р. № 2)**

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 19746-9546Р
від 15.03.2013 р. видане Державною реєстраційною службою України

Електронна сторінка видання – <http://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj>

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1 КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

**Толкачова І. А., Гедзун М. А. ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ
В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІ ВОЄННОГО СТАНУ..... 5**

СЕКЦІЯ 2 АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

**Марчук В. В., Цуркан-Сайфуліна Ю. В. РОЛЬ ГЛОБАЛЬНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА
У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 11**

СЕКЦІЯ 3 КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Боровик А. В., Голиш І. В. ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ГЕНОЦИД..... 17

**Пугач С. І. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЖІНКИ,
ЯКА ПІДОЗРЮЄТЬСЯ В УЧИНЕННІ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 22**

СЕКЦІЯ 4 ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

**Богуславський О. А. ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ЕКСПЛІКАЦІЯ РОЗВИТКУ
КОНЦЕПЦІЙ ГУМАНІЗМУ..... 27**

CONTENTS

SECTION 1

CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW

Tolkachova I. A., Gedzun M. A. PROBLEMS OF THE CONSTITUTIONAL REFORM
IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW.....5

SECTION 2

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCIAL LAW; INFORMATION LAW

Marchuk V. V., Tsurkan-Saifulina Yu. V. THE ROLE OF GLOBAL ADMINISTRATIVE LAW
IN THE SPHERE OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES.....11

SECTION 3

CRIMINAL PROCESS AND FORENSIC SCIENCE; FORENSIC EXAMINATION

Borovyk A. V., Golysh I. V. THE PRACTICE OF CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR GENOCIDE.....17

Pugach S. I. CRIMINOLOGY CHARACTERISTICS OF A WOMAN SUSPECTED
OF COMMITTING COLLABORATIVE ACTIVITIES.....22

SECTION 4

PHILOSOPHY OF LAW

Bohuslavskiy O. A. PHILOSOPHICAL AND LEGAL EXPLICATION OF THE DEVELOPMENT
OF THE CONCEPTS OF HUMANISM.....27

СЕКЦІЯ 1 КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК [342.41:34.047(477)]:355.271
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-3-1>

ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Толкачова Ірина Анатоліївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного та адміністративного права
Національного транспортного університету
sharm05@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3545-1496

Гедзун Максим Андрійович,
студент
Київського університету права Національної академії наук України
gedzunmaks@gmail.com

*Конституція є Основним законом держави, оскільки саме вона регулює життєдіяльність держави та суспільства, найважливіші суспільні відносини, пов'язані зі здійсненням державної влади, у яких визначаються правове становище людини і громадянина, основи конституційного ладу, форма державного правління, політичний режим, територіальний устрій, система органів державної влади й місцевого самоврядування, порядок їх формування. Необхідно зазначити, що останнім часом в Україні спостерігається посилення процесу розходження між тим, що є *de facto*, та тим, що закріплено *de jure*. Це свідчить про доцільність проведення якісних реформ і оновлення чинного законодавства у зв'язку з тим, що реальні політичні відносини та процеси не відповідають тому, що закріплено в Конституції України, а належного нагляду за цими процесами не спостерігається. Вказане призводить до того, що досить часто Основний закон зазнає порушень, і це незважаючи на те, що в незалежній Україні вже пройшло кілька конституційних реформ і навіть змінювалась форма державного правління. У зв'язку із цим і постає питання про необхідність дослідження проблем конституційної реформи під час дії воєнного стану.*

Мета. Розкрити доцільність проведення конституційної реформи в Україні в умовах воєнного стану. **Методи.** Під час написання статті використовувалися філософсько-світоглядні, загальнонаукові та спеціальні методи. Чітко простежувалися історичний, соціологічний, метод системного аналізу, формально-юридичний, порівняльно-правовий тощо. **Результати.** У статті розглянуто проблеми розроблення наукових підходів і реалізації конституційної реформи в Україні в умовах повномасштабного вторгнення РФ. Проаналізовано та висвітлено внутрішні та зовнішні чинники, які прямо впливають на проведення належної конституційної реформи. **Висновки.** Конституційна реформа є складним і багатоаспектним процесом, який потребує наукових розробок, узгодження, наукових дискусій, попереднього планування, порівняльного дослідження з іншими країнами, правотворчої роботи, а також реальної імплементації у стислі строки.

Ключові слова: Конституція України, Основний закон, реформування, людина і громадянин, механізм реалізації, держава, суспільство.

PROBLEMS OF THE CONSTITUTIONAL REFORM IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Tolkachova Iryna Anatoliivna,
Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor at the Department of Constitutional and Administrative Law
National Transport University
sharm05@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3545-1496

Gedzun Maksym Andriyovych,
Student

Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine
gedzunmaks@gmail.com

The Constitution is the Basic Law of state, as it regulates the vital activities of state and society, the most important social relations related to the exercise of state power, which determine the legal position of a person and a citizen, the foundations of constitutional system, the form of state government, the political regime, the territorial structure, the system of state authorities and local self-government, the order of their formation. It should be noted that recently in Ukraine there has been an increase in the process of divergence between what is de facto and what is enshrined de jure. This indicates the expediency of carrying out qualitative reforms and updating the current legislation, since real political relations and processes do not correspond to what is enshrined in the Constitution of Ukraine, and proper supervision of these processes is not observed. This leads to the fact that the Basic Law is often violated, despite the fact that independent Ukraine has already undergone several constitutional reforms and even changed the form of state government. In connection with this, the question arises about the need to study the problems of constitutional reform during martial law.

Purpose. To reveal the expediency of constitutional reform in Ukraine in the conditions of martial law. **Methods.** During writing of the article, philosophical and worldview, general scientific and special methods were used. The historical, sociological, system analysis, formal-legal, comparative-legal and other methods were clearly traced. **Results.** The article examines the problems of developing scientific approaches and implementing constitutional reform in Ukraine in the conditions of a full-scale invasion of rf. Internal and external factors that directly influence the implementation of proper constitutional reform are analyzed and highlighted. **Conclusions.** The constitutional reform is a complex and multifaceted process that requires scientific developments, coordination, scientific discussions, preliminary planning, comparative research with other countries, law-making work, as well as real implementation in a short period of time.

Key words: Constitution of Ukraine, Basic Law, reforming, man and citizen, implementation mechanism, state, society.

Вступ. Конституція України має найвищу юридичну силу, оскільки вона є першоджерелом для всіх законів і підзаконних нормативно-правових актів, які повинні їй відповідати. Соціальна, правова, демократична держава не може допускати розриву між конституцією та дійсністю. Так, станом натеper постає необхідність зміни Основного закону шляхом проведення конституційної реформи, особливо в умовах оголошення воєнного стану, коли постійно мають місце порушення прав людини та громадянина. Це може відбуватися, на превеликий жаль, через гальмування конституційної реформи. Тому основним засобом функціонування Конституції України є внесення до неї змін і доповнень. Очевидно, що конституційна реформа – це завжди деяка перерва поступовості, якісна зміна конституційно-правових інститутів і норм, цим вона відрізняється від інших змін конституційного тексту. Необхідним елементом конституційної реформи виступає її реалізація, яка охоплює законодавчу стадію втілення в життя нових правових норм, а також наступні стадії, пов'язані із правозастосовною практикою. Необхідним елементом конституційної реформи виступає її реалізація, включаючи стадію імплементації нормативно-правових актів, а також правозастосовна практика. Загальні засади Конституції України, захист і гарантування прав людини і громадянина, демократичні зміни, реформування органів державної влади й органів місцевого самоврядування, правовий статус Автономної Республіки Крим, а також багатостраждальна судова реформа, – усе це є основними постулатами належної конституційної реформи.

Визначення нового політичного та правового вектора України забезпечується не лише законодавчими змінами, а й науковими

дослідженнями. В українській правовій науці існують досить ґрунтовні дослідження питань конституційної реформи. Ці проблеми досліджували О.В. Батанов, А.З. Георгіца, С.П. Головатий, В.М. Кампо, І.А. Тимченко, Ю.С. Шемшученко й інші. Але станом натеper залишається низка питань, які потребує вирішення.

Як слушно зазначив Ю.С. Шемшученко, проблеми реформування чинної Конституції України є складними для їх практичного вирішення. У зв'язку із цим є потреба в розширенні та поглибленні наукових досліджень відповідних проблем, зокрема в рамках НАН України. Учений вважає, що в нас є необхідний науковий потенціал для того, щоб зробити нашу Конституцію, за висловом Т.Г. Шевченка, «новим і праведним законом» (Шемшученко, 2013: 15–16, 19).

Відповідно до ст. 157 Конституції України вона не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану (Конституція України, 1996). Це, звичайно, ускладнює процес проведення конституційної реформи. Проте варто зазначити, що заборонено вносити зміни до Основного закону, а не до звичайних законів і підзаконних нормативно-правових актів. Також не заборонено розробляти програмні документи розвитку держави у воєнний і повоєнний періоди.

1. Проблеми забезпечення прав і свобод людини в умовах воєнного стану

Уважаємо за необхідне розпочати наукове дослідження саме із проблем забезпечення прав і свобод людини і громадянина під час війни, а також запропонувати шляхи вирішення питання.

В Україні під тимчасовою окупацією перебуває значна частина територій, що ускладнює роботу державного апарату. Для здійс-

нення контролю за дотриманням норм міжнародного гуманітарного права створені спеціальні міжнародні організації, але, на жаль, ефективність їхньої діяльності вкрай мала. Основна проблема полягає в неможливості дотримання прав інших людей і норм міжнародного права російськими загарбниками. Єдиним виходом залишається дипломатична робота Міністерства закордонних справ України, а також взаємодія українських неурядових організацій із міжнародною спільнотою для політичного тиску на РФ. Щодо роботи органів державної влади під час воєнного стану, парламент, як єдиний законодавчий орган в Україні, гідно виконує поставлені завдання у сфері захисту прав людини, за допомогою ухвалення відповідних законів і діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Омбудсмен здійснює парламентський контроль за дотриманням прав людини на всій території України. Нині важливо реформувати інститут Уповноваженого: створити інститут військового омбудсмена для того, щоб рівномірно розподілити роботу, яка покладена на нього. Питання його правового статусу та функціонування може визначитися законом.

Кабінет Міністрів України як найвищий орган виконавчої влади в Україні забезпечує виконання законів України та їх дотримання, особливо в умовах воєнного стану. Умови ведення воєнних дій призводять до значних фінансових і господарських витрат, нагальною є проблема задоволення економічних і соціальних потреб громадян. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про оборону України» Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію права на соціально-економічний захист військовослужбовців і осіб, звільнених у запас або у відставку, членів їхніх сімей, а також членів сімей військовослужбовців, які загинули (померли), пропали безвісти, стали особами з інвалідністю під час проходження військової служби або потрапили в полон під час бойових дій (війни) чи участі в міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки (Закон України «Про оборону України», 1991). У реальності значна кількість військовослужбовців, які стали особами з інвалідністю внаслідок виконання бойових завдань, отримують мізерні виплати, які навіть не дорівнюють прожитковому мінімуму. Сім'ї військових, які загинули чи зникли безвісти під час виконання службових обов'язків, також мають проблеми з отриманням законних виплат. Варто також додати, що Конституція України встановлює значний перелік прав і свобод, які не можуть обмежуватися під час воєнного стану. Це насамперед повага до людської честі та гідності. Жоден державний орган і посадові (службові) особи не можуть дрягати всупереч цій нормі.

У преамбулі Конституції України зазначено, що Україна взяла курс на євроатлантичну інтеграцію (вступ до ЄС та НАТО). Зараз для нашої держави такий шлях є пріоритетним національним інтересом, адже це передусім гарантуватиме національну безпеку України. Правове закріплення поняття «національна безпека України» визначено Законом Укра-

їни «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469–VIII, де зазначено, що національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу й інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз (Про національну безпеку України, 2018). Гарантування національної безпеки є складним завданням, адже воно містить такі складники, як: воєнна безпека; державна безпека; кібербезпека; економічна безпека; громадська безпека і порядок тощо. З початком російсько-української війни питання гарантування національної безпеки як інструменту підтримання життєдіяльності набуло нового характеру саме через посилення кримінальної відповідальності за діяння проти основ національної безпеки України, а також криміналізацію нових діянь. Так, відповідно до Кримінального кодексу України (далі – ККУ) визначено кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки, що за своєю кваліфікацією належать до тяжких і особливо тяжких злочинів (ККУ, 2001). Підтримувати рівень захищеності державних інтересів варто не лише через ККУ, а ще й через фінансування. Такі можливості можуть нам надати ЄС та НАТО. Варто зазначити, що вступ України до Альянсу лежить не лише в політичній, а й у правовій площині. Для вступу необхідно відповідати стандартам. За даними Міністерства оборони України станом на 30 січня 2024 р. у складниках сектору безпеки і оборони опрацьовано 335 стандартів НАТО, з яких запроваджено 318 стандартів (28% від загальної кількості чинних стандартів НАТО) (Запровадження стандартів та інших керівних документів НАТО, 2024). Членство в НАТО надасть Україні можливість масово переходити від радянського озброєння на західні зразки. Серед інших майбутніх змін можна назвати трансформацію Військової служби правопорядку у військову поліцію, удосконалення речового, продровольчого та морально-психологічного забезпечення військ, а також утвердження засад прозорості та цивільного демократичного контролю.

У березні 2024 р. відповідно до Основного закону мали відбутися вибори Президента України, проте у зв'язку з дією воєнного стану такий процес є неможливим. Цікаво, що Конституція України прямо забороняє проведення парламентських виборів під час воєнного стану, тобто для проведення місцевих чи президентських виборів досить просто внести зміни до Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Дискусій на цю тему досить багато, проте майже завжди практика не така очевидна, як теорія. По-перше, виборчий процес потребує значних організаційних і матеріальних ресурсів. По-друге, є загроза масованого обстрілу у день виборів, що буде становити небезпеку для виборців. По-третє, є загроза популізму.

2. Стан проведення реформ в Україні

Каменем спотикання натеper є судова реформа, яку намагаються втілити в життя із 2016 р. Повільна реалізація цієї реформи не тільки призводить до недовіри з боку

країн ЄС, а й негативно впливає на правосуддя в Україні, спричиняє складнощі функціонування судової системи в умовах війни. Судова реформа 2016 р. була позитивно сприйнята як серед суддів, так і громадськістю. Була запроваджена триланкова система судів, утворено Вищий антикорупційний суд та Вищий суд з питань інтелектуальної власності, оновлено органи самоврядування суддів і багато чого іншого (Democracy Justice Reforms, 2022). Проте існує й інший аспект: старі кадри, брак нових кадрів, провал кваліфікаційного оцінювання суддів, відставки членів Вищої ради правосуддя, повномасштабне вторгнення РФ. Після 24 лютого 2022 р. судова система пережила так звану шокową терапію і, щиро кажучи, погано була готова до неї. Це зрозуміло, адже в незалежній Україні не існувало таких прецедентів. Судді були евакуйовані із прифронтової зони, а багато судових установ з усіма справами було знищено. Як наслідок, відбулося більше навантаження на інші суди, які працюють далеко від лінії фронту.

Роль Вищої ради правосуддя складно переоцінити: цей орган є найважливішим і найвпливовішим інститутом у системі судоустрою України. Він ухвалює рішення про призначення та звільнення суддів, притягує суддів до дисциплінарної відповідальності, надає дозвіл на затримання суддів, ухвалює рішення про тимчасове відсторонення від посади судді. Для вирішення проблеми функціонування судової системи на початку березня 2023 р. Верховна Рада України вжила заходів шляхом внесення змін до законодавства та передачі частини функцій Вищої ради правосуддя, які не закріплені в Конституції України, Голові Верховного Суду (Закон України «Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення сталого функціонування судової влади в період відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя», 2022).

Під час дії воєнного стану правосуддя здійснюється суто судами України, створення надзвичайних чи особливих судів не допускається. Суди повинні функціонувати відповідно до закону, а судді зобов'язані розглядати справи неупереджено, добросовісно й об'єктивно, без «швидких» процедур. Дотримання цих норм впливає не тільки на ефективність судової діяльності, а й на престиж України у світі.

Великою проблемою була і залишається корупція в органах державної влади. У спільному висновку Венеціанської комісії з Генеральним директором із прав людини та верховенства права Ради Європи № 1012/2020 (CDL-AD (2020) 038) від 11 грудня 2020 р. зазначено, що боротьба з корупцією є одним із найважливіших елементів правової держави, як і повага до Конституції та конституційного правосуддя. Вони йдуть пліч-о-пліч. Парламент і виконавча влада повинні «враховувати аргументи, які використовує Конституційний Суд», і «заповнювати законодавчі/нормативні прогалини, виявлені Конституційним

Судом у розумні терміни» (Venice Commission, 2020).

Варто зазначити, що корупційні ризики виникають не лише в колах істеблішменту, а й на побутовому рівні. Якщо звичайний громадянин учиняє корупційні правопорушення в незначних розмірах, то за прогресією такі діяння вже мають місце в публічних відносинах (у значному розмірі). Іронічно, що суспільство «обурюється» діями публічних осіб, хоча водночас виявляє толерантність до цієї негативної тенденції. У 2016 р. було запущено систему електронних закупівель *ProZorro* та відкрито державні реєстри. Це зобов'язало чиновників відкрито декларувати свої статки та способи життя. Також було створено багато антикорупційних інституцій. У 2023 р. Україна посіла 104 місце в рейтингу сприйняття корупції (CPI, 2023).

У зв'язку з вищезазначеним рішенням Ради національної безпеки і оборони України «Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя» від 23 червня 2023 р. в рамках суттєвої активізації та переведення у практичну площину процесів європейської та євроатлантичної інтеграції України було підкреслено необхідності розгляду питання внесення таких змін до: 1) Кримінального кодексу України, у частині посилення кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення у сфері правосуддя, передбачивши покарання у виді позбавлення волі на строк від 10 до 15 років із конфіскацією майна; 2) Кримінального процесуального кодексу України, у частині посилення ролі інституту суду присяжних і розширення випадків його застосування; 3) законів України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про Вищу раду правосуддя» (Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя» від 23 червня 2023 р.).

Після введення в дію даного рішення Указом Президента України від 30 червня 2023 р. пленум Верховного Суду ухвалив постанову про вжиття заходів щодо відновлення довіри до суддів Верховного Суду. Верховний Суд з урахуванням вказаного рішення Ради національної безпеки і оборони України визначив свій орієнтир в умовах, які склалися натеper, і, розуміючи необхідність учинення рішучих дій для викорінення корупції з усіх гілок і рівнів державної влади, підтримав ужиття невідкладних заходів, які сприятимуть відновленню рівня довіри до системи правосуддя. Голова Верховного Суду Станіслав Кравченко на засіданні пленуму 4 серпня 2023 р. зазначив, що «це має бути основою. Адже потрібно думати про судову систему загалом, про захист мільйонів громадян, які під час воєнного стану йдуть по захист до суду. Ми повинні дотримуватися високих стандартів здійснення правосуддя, одним із яких є суддівська незалежність». Також було висловлено підтримку необхідності зміцнення довіри суспільства до судової влади й інституту правосуддя, а також посилення авторитету суддів у державі та водночас наголошено на

обов'язковості дотримання загальновищих міжнародних і конституційних стандартів статусу суддів, їхньої незалежності й загалом незалежності судової гілки влади (Верховний Суд, 2023).

Що стосується реформування органів місцевого самоврядування в Україні в умовах повномасштабного вторгнення, можна констатувати, що воно нарешті зрушилося з мертвої точки. Народний депутат України, голова Комітету Верховної Ради з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування Олена Шуляк зазначила, що натеper найважливішими питаннями у продовженні реформи децентралізації є законодавче врегулювання передачі повноважень і коштів із центрального рівня влади на місцевий (Укрінформ, 2023). Так, у Верховній Раді України вже йде робота із законопроектами «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»», «Про внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення»», «Про публічні консультації». Також залучення мешканців громад є важливою складовою частиною взаємодії громадянського суспільства та держави в питанні реформування та контролю за ухваленням рішень муніципальною владою.

Ми дотримуємося позиції, що майбутнє української державності та сталий розвиток її суспільства безпосередньо залежить від ефективності реформи державного управління та децентралізації влади. Стандарти місцевої демократії, розроблені Радою Європи, і ефективно державне управління, запропоноване SIGMA, за підтримки від ЄС, по суті, допомогли сформулювати чітку дорожню карту, яка може допомогти українському уряду впровадити необхідні реформи (Lendel, 2019: 324).

26 березня 2024 р. Кабінет Міністрів України на засіданні затвердив Дорожню карту децентралізації. Документ визначає подальші кроки для реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024–2027 рр., як-от: зміна законодавства (законопроекти щодо вдосконалення регулювання механізму затвердження територій територіальних громад і визначення їхніх адмінцентрів; про особливості відновлення публічної влади на деокупованих територіях; про розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування й органами виконавчої влади; щодо вдосконалення законодавчих інструментів консультацій органів державної влади з асоціаціями органів місцевого самоврядування; про місцеву статистику тощо); підвищення інституційної та фінансової спроможності органів місцевого самоврядування; розбудова місцевої демократії та широке залучення жителів до ухвалення управлінських рішень на місцях («Урядовий кур'єр», 2024).

Іншим важливим питанням конституційної реформи є узагальнення досвіду іноземних держав для України, особливо країн – членів Європейського Союзу. Перейняття успішних реформ з урахуванням національних особливостей

є успішною практикою багатьох розвинених держав.

Висновки. Законодавство України повинно відповідати конституційним приписам і розвиватися шляхом конституціоналізації – підкорятися цілям і закономірностям реформ.

Роль конституційної реформи є вирішальною у формуванні політичної системи країни, структури управління та захисту прав громадян. Загалом, конституційні реформи спрямовані на забезпечення балансу влади між різними її гілками, посилення верховенства права, сприяння демократії та виховання поваги до прав людини. В Україні конституційні реформи тривають з моменту проголошення нею незалежності в 1991 р., зміни вносяться для вирішення таких питань, як децентралізація, реформа правосуддя, антикорупційні заходи тощо. Ці перетворення необхідні для створення стабільної та прозорої політичної системи, яка служитиме інтересам українського народу.

Якщо Основний закон не відповідає реаліям життя суспільства, то будь-яка реформа буде мати лише декларативний характер. Отже, беручи до уваги вищезазначений аналіз стану конституційної реформи в Україні, варто констатувати, що під час повномасштабної війни вона є на часі, не варто виправдовуватися неможливістю внесення змін до Конституції України, оскільки в нас є чимало проблем, які гальмують ці процеси. Також необхідно зазначити, що конституційна реформа не має обмежуватися суто такими змінами, адже це складний багатоаспектний процес, який потребує наукових розробок, планування, порівняльного дослідження із практикою інших країн, правотворчої роботи, а також реальної імплементації чинного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шемшученко Ю.С. Наукові засади конституційної реформи в Україні. *Вісник Національної академії наук України*. 2013. № 8. С. 15–16, 19.
2. Конституція України. прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
4. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341–III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
6. Інформаційний матеріал щодо запровадження стандартів та керівних документів НАТО. *Офіційний вебсайт Міністерства оборони України*. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/vprovadzheniya-standartiv-ta-inshih-kerivnih-dokumentiv-nato.html> (дата звернення: 25.05.2024).
7. Судова реформа в Україні : короткий огляд. *Democracy Justice Reforms*. URL: <https://dejure.foundation/library/sudova-reforma-v-ukraini-scho-zminylos-za-try-roky> (дата звернення: 25.05.2024).
8. Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення сталого функціонування судової влади в період відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2128–IX.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2128-20#Text> (дата звернення: 25.05.2024).

9. Urgent Joint Opinion of the Venice Commission and the Directorate General of Human Rights and Rule of Law (DGI) of the Council of Europe on the Legislative Situation regarding anti-corruption mechanisms, following Decision № 13-R/2020 of the Constitutional Court of Ukraine, issued pursuant to Article 14a of the Venice Commission's Rules of Procedure on 9 December 2020 (1012/2020), endorsed by the Venice Commission on 11 December 2020 at its 125th online Plenary Session. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2020\)018-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2020)018-e) (дата звернення: 16.06.2024).

10. Індекс сприйняття корупції (CPI) – 2023. *CPI*. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org> (дата звернення: 25.05.2024).

11. Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 червня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0033525-23#Text> (дата звернення: 16.06.2024).

12. Пленум ВС ухвалив постанову про життя заходів щодо відновлення довіри до суддів Верховного Суду. *Офіційний вебсайт Верховного Суду*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1459851/> (дата звернення: 16.06.2024).

13. У Києві обговорили подальше впровадження реформи децентралізації в умовах війни. *Укрінформ*. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3794712-u-kyievi-obgovorili-podalse-vprovadzenna-reformi-decentralizacii-v-umovah-vijni.html> (дата звернення: 25.05.2024).

14. Lendel M. International standards and citizens assessment of public administration and local government reform in Ukraine after 2014. *Public policy and administration*. Vol. 18 (2019). № 2. P. 314–326.

15. Уряд затвердив дорожню карту децентралізації. *Урядовий кур'єр*. 2024. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/uryad-zatverdiv-dorozhnyu-kartu-decentralizaciyi/> (дата звернення: 16.06.2024).

REFERENCES:

1. Shemshuchenko, Yu.S. (2013). *Naukovi zasady konstituciinoi reformy v Ukraini*. [Scientific principles of constitutional reform in Ukraine]. *Visnyk NAN Ukrainy*. № 8. P. 15–16, 19 [in Ukrainian].

2. Konstitutsiia Ukrainy: pryiniata na p'iatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku [Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine]. (1996, June 28). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1996. № 30 [in Ukrainian].

3. Pro oboronu Ukrainu: Zakon Ukrainy vid 6 grudnia 1991 roku № 1932–XII [The Law of Ukraine “On defence” № 1932–XII] (1991, December 6). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1992. № 9 [in Ukrainian].

4. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 roku [The Law of Ukraine “On the national security of Ukraine” № 2469–VIII] (2018, June 21). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2018. № 31 [in Ukrainian].

5. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku [Criminal Code of Ukraine: № 2341–III] (2001, April 5). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2001. № № 25–26 [in Ukrainian].

6. Informatsiyni materialy shchodo zaprovadzhennia standartiv ta kerivnykh dokumentiv NATO [Information materials that cover NATO standards and official documents].

Oficiyniy veb sait Ministerstva oborony Ukrainy – Official website of the Ministry of Defense of Ukraine. Retrieved from: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/vprovadzennya-standartiv-ta-inshih-kerivnih-dokumentiv-nato.html> [in Ukrainian].

7. Sudova reforma v Ukraini: korotkyi ohliad [Court reform in Ukraine: a short review]. *Democracy Justice Reforms*. Retrieved from: <https://dejure.foundation/library/sudova-reforma-v-ukraini-scho-zminylos-za-try-roky> [in Ukrainian].

8. Pro vnesennia zmin do rozdlu XII “Prikintsevi ta perekhidni polozhennia” Zakonu Ukrainy “Pro sudoustrii i status suddiv” shchodo zabezpechennia staloho funktsionuvannia sudovoї vlady v period vidsutnosti povnovazhnogo skladu Vysshchoi rady pravosudiv: Zakon Ukrainy vid 15 bereznia 2022 roku № 2128–IX [The Law of Ukraine On Amendments to Chapter XII “Final and Transitional Provisions” of the Law of Ukraine “On the Judiciary and the Status of Judges” on Ensuring the Stable Functioning of the Judiciary during the Absence of the High Council of Justice № 2128–IX] (2022, March 15). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2128-20#Text> [in Ukrainian].

9. Urgent Joint Opinion of the Venice Commission and the Directorate General of Human Rights and Rule of Law (DGI) of the Council of Europe on the Legislative Situation regarding anti-corruption mechanisms, following Decision № 13-R/2020 of the Constitutional Court of Ukraine, issued pursuant to Article 14a of the Venice Commission's Rules of Procedure on 9 December 2020 (1012/2020), endorsed by the Venice Commission on 11 December 2020 at its 125th online Plenary Session. Retrieved from: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2020\)018-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2020)018-e) [in English].

10. Індекс сприйняття корупції (CPI) – 2023 [Index of perception of corruption (CPI) – 2023]. *CPI*. Retrieved from: <https://cpi.ti-ukraine.org> [in Ukrainian].

11. Pro pryskorennia sudovoї reformy ta podolannia proiaviv korupcii u sistemі pravosudiv: Rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 23 chervnia 2023 roku [On accelerating judicial reform and overcoming manifestations of corruption in the justice system: Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine] (2023, June 23). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0033525-23#Text> [in Ukrainian].

12. Plenum VS ukhvalyv Postanovu pro vzhittia zakhodiv shchodo vidnovlennia dovery do suddiv Verkhovnego Sudu [The Plenum of the Supreme Court adopted a Resolution on taking measures to restore trust in Supreme Court judges] *Oficiyniy veb sait Verkhovnego Sudu – Official website of the Supreme Court* (2023). Retrieved from: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1459851/> [in Ukrainian].

13. U Kyievi obhovoryly podalshe vprovadzennia reformy detsentralizatsii v umovah viiny [Further implementation of the decentralization reform in the conditions of war was discussed in Kyiv]. *Ukrinform* (2023). Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3794712-u-kyievi-obgovorili-podalse-vprovadzenna-reformi-decentralizacii-v-umovah-vijni.html> [in Ukrainian].

14. Lendel, M. (2019) International standards and citizens assessment of public administration and local government reform in Ukraine after 2014. *Public policy and administration*. Vol. 18, № 2. P. 314–326 [in English].

15. Uriad zatverdyv dorozhnyu kartu decentralizacii [The government approved the road map of decentralization]. *Uriadoviy Kurier – Uriadoviy Kurier* (2024). Retrieved from: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/uryad-zatverdiv-dorozhnyu-kartu-decentralizaciyi/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.05.2024
The article was received 27 May 2024

СЕКЦІЯ 2

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.9(100):351.74

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-3-2>

РОЛЬ ГЛОБАЛЬНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Марчук Володимир Васильович,
директор

Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
marchukvolodymyr98@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8545-9114

Цуркан-Сайфуліна Юлія Василівна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри теоретичної юриспруденції та прав людини
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
saifulina1001@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3125-4655

Мета. У статті поставлено за мету дослідити роль глобального адміністративного права у сфері правоохоронної діяльності. **Методи.** Для досягнення задекларованої мети й отримання належних результатів дослідження використано таку сукупність методів: порівняльно-правовий, системно-функціональний, логіко-юридичний, нормативно-догматичний та інші методи наукового дослідження. **Результати та висновки.** Глобальне адміністрування у сфері правоохоронної діяльності є складним і багатограним процесом, що охоплює координацію, співпрацю та регулювання між країнами та міжнародними організаціями з метою гарантування безпеки, правопорядку та боротьби зі злочинністю, сприяє ефективному захисту прав людини та впровадженню міжнародних стандартів у правоохоронній сфері. Ключовими елементами глобального адміністративного права є: система норм, принципи та суб'єкти глобального адміністративного права. Система норм глобального адміністративного права знайшла своє відображення у відповідних багатосторонніх універсальних, цільових, регіональних конвенціях і двосторонніх відомчих угодах, які встановлюють міжнародні та двосторонні стандарти та механізми, що дозволяють державам об'єднати зусилля в боротьбі із глобальними викликами міжнародної злочинності. Глобальне адміністративне право ґрунтується на принципах гармонізації, транспарентності, еквівалентності, наданні консультацій, проведенні контрольних процедур, верховенстві права, доброму врядуванню, дотриманні належної правової процедури, що сприяє створенню ефективної, прозорої та справедливої системи правоохоронних органів на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях, яка здатна належним чином забезпечувати правопорядок і захищати права громадян. Суб'єкти глобальної адміністрації у сфері правоохоронної діяльності у своїй сукупності становлять систему співробітництва на глобальному, універсальному, цільовому, державному та відомчому рівнях, що сприяє розв'язанню стратегічних завдань щодо запобігання та протидії злочинності, зокрема й на міжнародному рівні, та включає в себе міжнародні міжурядові організації, транснаціональні мережі, неформальні утворення національних регуляторних органів або посадових осіб, публічно-приватні органи та національні регуляторні органи, які діють на основі міжнародних договорів та/або під егідою міжнародних організацій чи неформальних домовленостей про співробітництво у сфері правоохоронної діяльності.

Ключові слова: глобальне адміністративне право, глобальне адміністрування, правоохоронна діяльність.

THE ROLE OF GLOBAL ADMINISTRATIVE LAW IN THE SPHERE OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES

Marchuk Volodymyr Vasyliovych,
Director

Chernivtsi Educational and Scientific Law Institute
of the National University "Odesa Law Academy"
marchukvolodymyr98@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8545-9114

Tsurkan-Saifulina Yuliia Vasylivna,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Head of the Department of Theoretical Jurisprudence and Human Rights
Chernivtsi Educational and Scientific Legal Institute
of the National University "Odesa Law Academy"
saifulina1001@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3125-4655

Purpose. The article aims to study the role of global administrative law in the field of law enforcement. **Methods.** In order to achieve the declared goal and obtain proper research results, the following set of methods was used: comparative-legal, systemic-functional, logical-legal, normative-dogmatic and other methods. **Results and conclusions.** Global administration in the field of law enforcement is a complex and multifaceted process that includes coordination, cooperation and regulation between countries and international organizations in order to ensure security, law and order and combat crime, contributes to the effective protection of human rights and the implementation of international standards in the field of law enforcement. The key elements of global administrative law are: the system of norms, principles and subjects of global administrative law. The system of norms of global administrative law is reflected in relevant multilateral universal, targeted, regional conventions and bilateral departmental agreements, which establish international and bilateral standards and mechanisms that allow states to join forces in the fight against the global challenges of international crime. Global administrative law is based on the principles of harmonization, transparency, equivalence, provision of consultations, conducting control procedures, rule of law, good governance, observance of due legal procedure, which contributes to the creation of an effective, transparent and fair system of law enforcement bodies at the international and domestic level, which is capable of proper to ensure law and order and protect the rights of citizens. Subjects of the global administration in the field of law enforcement in their totality make up a system of cooperation at the global, universal, target, state and departmental level, which contributes to the solution of strategic tasks related to the prevention and counteraction of crime, including at the international level, and includes international intergovernmental organizations, transnational networks, informal formations of national regulatory bodies or officials, public-private bodies and national regulatory bodies acting on the basis of international treaties and/or under the auspices of international organizations or informal agreements on cooperation in the field of law enforcement.

Key words: global administrative law, global administration, law enforcement.

Вступ. Виникнення та розвиток глобального адміністративного права зумовлено процесами глобалізації, які приводять до створення нових форм управління на міжнародному рівні з метою встановлення стандартів і процедур, які забезпечують прозорість і ефективність не тільки глобального управління, але й адміністрування у внутрішньодержавних системах. Реалії сучасного світу зумовлюють необхідність розслідування таких транскордонних злочинів, як тероризм, незаконний наркотрафік, торгівля людьми, кіберзлочини, корупція тощо, що потребує ефективної координаційної співпраці між національними та міжнародними правоохоронними організаціями, яка ґрунтується, серед іншого, на ключових елементах глобального адміністративного права. Отже, дослідження ролі глобального адміністративного права у сфері правоохоронної діяльності є важливим для розуміння сучасних тенденцій і викликів, що стоять перед правоохо-

ронними органами, та сприяє розробленню більш ефективних механізмів міжнародної співпраці в цій сфері.

Дослідженню окремих аспектів глобального адміністративного права присвятили свої праці такі науковці, як: Д. Вітюк (міжнародна співпраця у сфері запобігання злочинності на сучасному етапі), Б. Кормич (ключові аспекти концептуалізації глобального адміністративного права), К. Сіянський (міжнародне співробітництво в галузі правоохоронної діяльності), проте варто зауважити, що малодослідженим залишається такий аспект глобального адміністративного права, як його вплив на сферу регулювання правоохоронної діяльності.

Метою статті є дослідження ролі глобального адміністративного права у сфері правоохоронної діяльності.

1. Загальні засади глобального адміністративного права у правоохоронній сфері

Поняття та зміст терміна «глобальне адміністративне право» охоплюють предмет регулювання, правовий статус суб'єктів нормотворення та правозастосування, принципи й інституційні правила процесу адміністрування в межах глобального адміністративного простору в умовах розмиття національного, міжнародного та внутрішнього права, права міжнародних організацій у сфері міжнародної торгівлі товарами та послугами, транспорту, інвестицій, фінансів, технічних стандартів, екології, телекомунікації, інтелектуальної власності, правоохоронної діяльності тощо (Кормич, 2018). Складність вивчення сутності глобального адміністративного права полягає в багатополарності суб'єктів його нормотворення, які створюють власні правові режими, що активно взаємодіють один з одним у рамках глобального адміністрування та деяким чином «зв'язують» національне адміністративне право держав у питаннях здійснення публічного адміністрування.

Основні засади функціонування глобального адміністративного права такі:

- визначення правових рамок для діяльності міжнародних організацій у межах глобального адміністрування та процедури ухвалення ними рішень;

- імплементація міжнародних норм і стандартів до національних правових систем з метою гармонізації законодавства та підвищення ефективності правозастосування;

- прозорість і підзвітність глобальних адміністративних органів, зокрема і шляхом оприлюднення інформації, забезпечення доступу до документів і участі громадськості у процесі ухвалення рішень;

- гарантування захисту прав та свобод суб'єктів, які взаємодіють із глобальними адміністративними органами, зокрема і шляхом оскарження рішень, отримання компенсації та захисту від незаконних дій;

- досягнення ефективності адміністративного управління на глобальному рівні, що передбачає створення механізмів контролю, моніторингу й оцінювання діяльності адміністративних органів;

- сприяння гармонізації правових норм на міжнародному рівні, що полегшує співпрацю між державами та міжнародними організаціями, зміцнює міжнародний правопорядок, забезпечує дотримання міжнародних стандартів і норм у діяльності глобальних адміністративних органів тощо.

2. Ключові елементи глобального адміністративного права у правоохоронній сфері

До ключових елементів глобального адміністративного права належать: суб'єкти (держави, багатонаціональні економічні інститути, глобальні соціальні рухи й інші актори), які у своїй сукупності утворюють так звану «глобальну адміністрацію»; система норм і принципи глобального адміністративного права.

Систему норм глобального адміністративного права становлять норми міжнародного права, норми національного права, внутрішні процедурні норми міжнародних міжурядових організацій, керівні правові принципи, політика та «м'яке право» суб'єк-

тів глобального адміністративного права, правові режими (Кормич, 2018), які, серед іншого, виступають правовою основою адміністративного регулювання правоохоронної діяльності на міжнародному та національному рівнях.

Норми глобального адміністративного права знайшли своє відображення в системі відповідних нормативно-правових актів (Сінянський, 2009), до них належать: 1) багатосторонні універсальні концепції (наприклад, Конвенція про незастосування строків давності до воєнних злочинців та злочинів проти людства); 2) багатосторонні цільові концепції (наприклад, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Конвенція ООН проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму); 3) багатосторонні регіональні конвенції (наприклад, Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах); 4) двосторонні відомчі угоди (наприклад, двосторонні угоди між державами у сфері правоохоронної діяльності; зокрема, Україною укладено низку двосторонніх угод про екстрадицію з такими країнами, як Грузія, Латвія, Литва, Молдова, Польща, Єгипет, Індія, Бразилія тощо (більш детально інформацію про угоди України про екстрадицію станом на 2019 р. відображено на рис. 1)).

У теорії глобального адміністративного права виділяють такі принципи: гармонізації, транспарентності, еквівалентності, надання консультацій, проведення контрольних процедур (автор С. Кассесе), принцип верховенства права, принцип доброго врядування, дотримання належної правової процедури (автор К. Харлоу) (Кормич, 2018).

Розглянемо особливості їх реалізації у сфері глобального адміністративного регулювання правоохоронної діяльності більш детально. Так, принцип гармонізації визначає узгодження правових норм і стандартів між різними державами для забезпечення однакових умов діяльності правоохоронних органів, урахування положень системи норм глобального адміністративного права в ухваленні публічними адміністраціями відповідних рішень (наприклад, співпраця України з Європолом, серед іншого, ґрунтується на рішенні Ради Європейського Союзу від 6 квітня 2009 р. про створення Європейського поліцейського офісу, що додатково зазначено у ст. 2 Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво (Україна, Європейський Союз, 2016)).

Принцип транспарентності передбачає обов'язок публічних адміністрацій пояснювати передумови та причини ухвалення відповідних рішень і доведення їхнього змісту до зацікавлених осіб, обов'язок публікувати звіти про діяльність правоохоронних органів і розслідувати справи й ефективно використовувати ресурси (наприклад, Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ у 2023 р. оприлюднило доповідь щодо воєнних злочинів, учинених у процесі російсько-української війни). Зміст принципу еквіва-

Рис. 1. Угоди України про екстрадицію (з відкритих джерел, за матеріалами сайту «Слово і Діло», URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/10/23/infografika/polityka/ekstradycziya-yaki-krajiny-svitu-mozhut-vydavaty-ukrayini-nashyx-vtikachiv>)

лентності полягає у сприйнятті заходів публічної адміністрації окремих держав як таких, які є еквівалентними інтересам зацікавлених суб'єктів, а також еквівалентність проявляється в забезпеченні рівних умов і стандартів для всіх учасників правоохоронної діяльності, зокрема і шляхом реалізації міжнародних навчальних програм (наприклад, Міжнародна академія правоохоронних органів проводить навчання для правоохоронців із різних країн з метою покращення міжнародного співробітництва та підвищення їхньої кваліфікації). Проведення консультацій публічними адміністраціями різних держав і суб'єктами глобальної адміністрації з метою узгодження колективних публічних інтересів та інтересів сторін, що конфліктують (наприклад, з метою розслідування воєнних злочинів РФ в російсько-українській війні було створено Консультативну групу з питань злочинів, пов'язаних зі збірствами (Atrocity Crimes Advisory Group, ACA), яка виступає механізмом, спрямованим «на забезпечення ефективної координації відповідної підтримки зусиль щодо підзвітності на місцях. ACA посилює поточні зусилля ЄС, США та Британії щодо подальшої відповідальності за жорстокі злочини в контексті загарбницької війни Росії проти України, що триває» (Європейська правда, 2022)). Контрольні процедури зумовлюють упровадження механізмів контролю за діяльністю правоохоронних органів для забезпечення законності й ефективності їхньої роботи на рівні внутрішнього аудиту та зовнішнього нагляду (наприклад, «Фондом Фрідріха Науманна за Свободу» в Україні сформовано

аналітичний звіт за результатами моніторингу стану дотримання прав осіб, які утримуються в установах Державної кримінально-виконавчої служби України, за 2022 р.). Верховенство права на глобальному рівні стосується і процедури ухвалення рішень суб'єктами глобальної адміністрації, наявності механізмів їх оскарження та контролю (Кормич, 2018) (наприклад, у межах ООН провідну роль у дотриманні принципу верховенства права у правоохоронній сфері відіграють Комісія із запобігання злочинності та кримінального правосуддя та Центр із міжнародного запобігання злочинності, які забезпечують комплексний підхід до профілактики злочинності та зміцнення кримінального правосуддя на глобальному рівні, «допомагають державам-учасницям вирішувати завдання щодо подолання загроз, що виникають у зв'язку зі зміною структури та характеру злочинності» (Вітюк, 2020)). Прикладом реалізації принципу доброго врядування у сфері публічного адміністрування є Програма Ради Європи «Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні», яка має на меті «зміцнення системи демократичного врядування та публічної адміністрації України на всіх рівнях відповідно до Європейських стандартів під час війни й у поствоєнний період» (Офіс Ради Європи в Україні, 2024). Принцип доброго демократичного врядування охоплює такі аспекти, як: зворотний зв'язок, ефективність і результативність, відкритість і прозорість, етична поведінка, компетентність, інноваційність і відкритість до змін, сталий розвиток і стратегічна орієнтація, підзвітність

тощо. Суть принципу дотримання належної правової процедури полягає в гарантії дотримання всіх правових процедур у діяльності правоохоронних органів з метою забезпечення законності та правопорядку, захисту прав та законних інтересів суб'єктів правовідносин, ефективності механізмів оскарження рішень суб'єктів адміністрування.

До складу суб'єктів глобальної адміністрації у сфері правоохоронної діяльності належать:

1. Міжнародні міжурядові організації, які відіграють важливу роль у координації та підтримці правоохоронної діяльності на глобальному рівні, забезпечують обмін інформацією, розробку стандартів і проведення спільних операцій для боротьби з міжнародною злочинністю (наприклад, до них відносять Міжнародну організацію кримінальної поліції, Європейське поліцейське управління, Міжнародну асоціацію начальників поліції, Управління ООН з наркотиків і злочинності тощо).

2. «Транснаціональні мережі або інші неформальні утворення національних регуляторних органів або посадових осіб» (Кормич, 2018), які забезпечують координацію та співпрацю між різними країнами, допомагають вирішувати спільні проблеми та розробляти стандарти і практики, які мають міжнародне значення, сприяють взаємодії правоохоронних органів різних країн, що дозволяє більш ефективно боротися із транснаціональними злочинами, гарантувати безпеку на глобальному рівні (наприклад, до них належать Глобальна ініціатива проти транснаціональної організованої злочинності, Група фінансових розвідок світу Egmont, Міжнародна асоціація прокурорів, Глобальний форум ОЕСД з боротьби з корупцією та доброчесності, Мережа із протидії торгівлі людьми тощо).

3. Публічно-приватні органи об'єднують зусилля державних (публічних) установ і приватних компаній для досягнення спільних цілей, що дозволяє використовувати ресурси й експертизу приватного сектору для підвищення ефективності правоохоронних заходів (наприклад, до них належать Ініціатива з повернення викрадених активів (Stolen Asset Recovery Initiative), Глобальний альянс проти сексуальної експлуатації дітей в інтернеті (WePROTECT Global Alliance), Центр з аналізу й обміну інформацією про кіберзагрози (Cyber Threat Intelligence Integration Center), Глобальний форум з кіберзлочинності (Global Cybercrime Forum) тощо).

4. Національні регуляторні органи, які діють на основі міжнародних договорів та/або під егідою міжнародних організацій чи неформальних домовленостей про співробітництво у сфері правоохоронної діяльності (наприклад, до них належать національні підрозділи Інтерполу, Управління з контролю за наркотиками (Drug Enforcement Administration), фінансові розвідувальні підрозділи (Financial Intelligence Units), національні органи з боротьби з корупцією, які діють відповідно до Конвенції ООН проти корупції тощо).

Висновки. Глобальне адміністрування у сфері правоохоронної діяльності є склад-

ним і багатограним процесом, що охоплює координацію, співпрацю та регулювання між країнами та міжнародними організаціями з метою гарантування безпеки, забезпечення правопорядку та боротьби зі злочинністю, сприяє ефективному захисту прав людини та впровадженню міжнародних стандартів у правоохоронній сфері. Ключовими елементами глобального адміністративного права є: система норм, принципи та суб'єкти глобального адміністративного права. Система норм глобального адміністративного права знайшла своє відображення у відповідних багатосторонніх універсальних, цільових, регіональних конвенціях та двосторонніх відомчих угодах, які встановлюють міжнародні та двосторонні стандарти і механізми, що дозволяють державам об'єднати зусилля в боротьбі із глобальними викликами міжнародної злочинності. Глобальне адміністративне право ґрунтується на принципах гармонізації, транспарентності, еквівалентності, наданні консультацій, проведенні контрольних процедур, верховенстві права, доброму врядуванню, дотриманні належної правової процедури, що сприяє створенню ефективної, прозорої та справедливої системи правоохоронних органів на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях, яка здатна належним чином забезпечувати правопорядок і захищати права громадян. Суб'єкти глобальної адміністрації у сфері правоохоронної діяльності у своїй сукупності становлять систему співробітництва на глобальному, універсальному, цільовому, державному та відомчому рівнях, що сприяє розв'язанню стратегічних завдань щодо запобігання та протидії злочинності, зокрема й на міжнародному рівні, охоплює міжнародні міжурядові організації, транснаціональні мережі, неформальні утворення національних регуляторних органів або посадових осіб, публічно-приватні органи та національні регуляторні органи, які діють на основі міжнародних договорів та/або під егідою міжнародних організацій чи неформальних домовленостей про співробітництво у сфері правоохоронної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кормич Б. Глобальне адміністративне право: ключові аспекти концептуалізації. *Lex portus*. 2018. № 1 (9). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/156902889.pdf> (дата звернення: 14.06.2024).
2. Сінянський К. Міжнародне співробітництво в галузі правоохоронної діяльності. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14060624.pdf> (дата звернення: 12.06.2024).
3. Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16#Text (дата звернення: 03.06.2024).
4. ЄС, США та Британія створили групу для координації зусиль із розслідування воєнних злочинів РФ. *Європейська правда*. 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/05/25/7140051/> (дата звернення: 17.06.2024).
5. Вітюк Д. Міжнародна співпраця у сфері запобігання злочинності на сучасному етапі. *Юридична наука*. 2020. № 10 (112). С. 100–107.
6. У штаб-квартирі Ради Європи підписали Спільну декларацію за результатами Діалогу високого рівня з доброго демократичного врядування. *Офіс Ради Європи в Україні*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/strengthening-good>

democratic-governance-and-resilience-in-ukraine (дата звернення: 24.06.2024).

REFERENCES:

1. Kormych, B.A. Hlobalne administratyvne pravo: kliucheви aspekty kontskptualizatsii [Global administrative law: key aspects of conceptualization]. *LEX PORTUS*. № 1 (9) 2018. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/156902889.pdf>.
2. Sinianskyi, K. Mizhnarodne spivrobitnytstvo u haluzi pravookhoronnoi diialnosti [International cooperation in the field of law enforcement activities]. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14060624.pdf>.
3. Uhody mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym politseiskym ofisom pro operatyvne ta stratehichne spivrobitnytstvo [Agreements between Ukraine and the European Police Office on operational and strategic cooperation]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16#Text.
4. YeS, SShA ta Brytaniia stvoryly hrupu dlia koordynatsii zusyl iz rozsliduvannia voiennykh zlochyniv rf

[The EU, USA and Britain created a group to coordinate efforts to investigate Russian war crimes]. *Yevropeiska pravda*. 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/05/25/7140051/>.

5. Vitiuk, D.L. Mizhnarodna spivpratsia u sferi zapobihannia zlochynnosti na suchasnomu etapi [International cooperation in the field of crime prevention at the current stage]. *Yurydychna nauka*. № 10 (112) / 2020. S. 100–107.

6. U shtab-kvartyri Rady Yevropy pidpysaly Spilnu deklaratsiiu za rezultatamy Dialohu vysokoho ravnia z dobroho demokratychnoho vriaduvannia [The Joint Declaration was signed at the headquarters of the Council of Europe on the results of the High-Level Dialogue on Good Democratic Governance]. *Ofis Rady Yevropy v Ukraini*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/strengthening-good-democratic-governance-and-resilience-in-ukraine>.

Стаття надійшла до редакції 06.08.2024
The article was received 06 August 2024

СЕКЦІЯ 3 КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 341.485

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-3-3>

ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ГЕНОЦИД

Боровик Андрій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент,
віцепрезидент з наукової роботи
Науково-дослідного інституту публічного права
aborovychok@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1834-404X

Голиш Ігор Валерійович,
здобувач освітньо-наукового рівня (доктор філософії)
Науково-дослідного інституту публічного права

Мета. У статті поставлено за мету дослідження практики кримінальної відповідальності за геноцид. **Методи.** Для досягнення задекларованої мети й отримання належних результатів дослідження використано таку сукупність методів: логіко-юридичний, порівняльно-правовий, історико-правовий, нормативно-догматичний та інші методи. **Результати та висновки.** Кримінальна відповідальність за геноцид на міжнародному рівні формувалася протягом декількох періодів (Нюрнберзького, Пост-нюрнберзького, Гаазького, Римського) та ґрунтується на двох основоположних міжнародних НПА – Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього (1948 рік) та Римського статуту Міжнародного кримінального суду (1998 рік), які містять визначення поняття та складу злочину геноциду, правила імунітету за вчинення геноциду державними посадовцями, обов'язки держав-учасниць щодо запобігання геноциду, механізм реальної відповідальності за вчинення геноциду та вжиття превентивних заходів щодо його запобігання. Зауважено, що кримінальна відповідальність за злочини геноциду також передбачає відповідальність на рівні держав, які імплементували норми міжнародного законодавства в даній сфері, створили систему національного законодавства щодо врегулювання питання кримінальної відповідальності за злочини геноциду, визначили порядок взаємодії з Міжнародним кримінальним судом і визнали його повноваження. Частина країн, які ратифікували відповідні нормативно-правові акти у сфері кримінальної відповідальності за злочини, впровадили до національного законодавства принцип універсальної відповідальності, що дозволяє провести розслідування злочинів геноциду та здійснювати кримінальне переслідування осіб, винних у їх скоєнні, зокрема й у разі вчинення злочину геноциду на території іншої держави та якщо жертви або підозрювані є громадянами іноземної держави.

Ключові слова: геноцид, кримінальна відповідальність, міжнародне право.

THE PRACTICE OF CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR GENOCIDE

Borovyk Andrii Volodymyrovych,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Vice President for Scientific Work
Research Institute of Public Law
aborovychok@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1834-404X

Golysh Ihor Valeriyovych,
Holder of Educational and Scientific Level (Doctor of Philosophy)
Research Institute of Public Law

Purpose. The purpose of this article is to study the practice of criminal responsibility for genocide. **Methods.** In order to achieve the declared goal and obtain the appropriate research results, the following set

of methods was used: logical-legal method, comparative-legal method, historical-legal method, normative-dogmatic method, etc. **Results and conclusions.** Criminal responsibility for genocide at the international level was formed during three periods (Nuremberg, post-Nuremberg, Hague, Rome period) and is based on two fundamental international NPAs, the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (1948) and the Rome Statute of the ICC (1998), which contain the definition and composition of the crime of genocide, the rules of immunity for the commission of genocide by state officials, the obligations of the participating states to prevent genocide, the mechanism of real responsibility for the commission of genocide and taking preventive measures to prevent it. It was noted that criminal responsibility for crimes of genocide also involves responsibility at the level of states that have implemented the norms of international law in this area, created a system of national legislation to regulate the issue of criminal responsibility for crimes of genocide, determined the procedure for interaction with the International Criminal Court and recognized its powers. Some of the countries that have ratified the relevant normative legal acts in the field of criminal responsibility for crimes have introduced the principle of universal responsibility into national legislation, which allows for the investigation of crimes of genocide and the prosecution of those responsible for their commission, including and in the event of the crime of genocide being committed on the territory of another state and in the event that the victims or suspects are citizens of a foreign state.

Key words: genocide, criminal responsibility, international law.

Вступ. Історія людської цивілізації знає приклади геноциду ще до виникнення держав і нормативно-правового закріплення такого явища на міжнародному та національному рівнях. Зокрема, серед загальновідомих історичних випадків геноциду відмічають такі: геноцид аборигенів Америки (XV–XX ст.), геноцид асирійців, вірмен і греків в Османській імперії (1914–1923 рр.), Голокост (1941–1945 рр.), геноцид у Руанді (1994 р.), геноцид у Сребрениці (1995 р.), голодомори України в 1921–1923, 1932–1933 та 1946–1947 рр. тощо. Геноцид належить до злочинів проти миру, міжнародного порядку та безпеки людства. Високий рівень небезпеки геноциду зумовлено тим, що він загрожує існуванню окремих груп людей за етнічною, національною, расовою чи релігійною ознакою.

В умовах російсько-української війни питання дослідження геноциду набуває особливого значення, оскільки науковцями та міжнародними експертами спостережено ознаки геноциду української нації з боку Росії під час бойових дій, окупації українських територій. Тому вбачаються важливими для запобігання проявам геноциду розроблення та функціонування ефективного механізму кримінальної відповідальності за злочин геноциду, який нині має окремі недоліки, як-от: складність доказування намірів через масштабність злочинних діянь, суб'єктивність сторін у міжетнічних і міжрелігійних конфліктах, політичні перешкоди, не досить розвинене національне законодавство в цій сфері, недоліки в міжнародному співробітництві тощо.

Серед авторів актуальних досліджень геноциду можна виділити таких, як Ю.Н. Бевзо (Бевзо, 2017), А.В. Замрига (Замрига, 2023), Г.Є. Мазур (Мазур, 2017), Д.І. Радомська (Радомська, 2018), В.Ю. Стеценко (Стеценко, 2017), М.М. Уманець (Уманець, 2023).

Мета статті полягає в дослідженні практики кримінальної відповідальності за геноцид.

1. Періоди формування механізму кримінальної відповідальності за геноцид на міжнародному рівні

Кримінальна відповідальність за геноцид на міжнародному рівні формувалася протягом чотирьох періодів, які дістали назву залежно від діяльності відповідних міжнародних органів кримінального правосуддя:

1. Нюрнберзький період: створення та діяльність Нюрнберзького і Токійського трибуналів, перше вживання поняття «геноцид» у міжнародній судовій практиці та створення передумов для нормативно-правового закріплення такого виду злочинів у міжнародному праві.

2. Постнюрнберзький період: нормативно-правове оформлення механізму притягнення до кримінальної відповідальності за геноцид, ухвалення Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948 р.).

3. Гаазький період: перший міжнародний судовий розгляд злочинів геноциду Міжнародним кримінальним трибуналом для колишньої Югославії та Руанди, виявлення правових недоліків і напрямів їх подолання у кримінальній кваліфікації геноциду.

4. Римський період: створення Міжнародного кримінального суду, що постійно діє (Бевзо, 2017).

У Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього, яка була ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1948 р. (далі – Конвенція) визначено геноцидом такі дії: «дії, учинені з наміром знищити, цілком чи частково, яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: а) убивство членів такої групи; б) завдання серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи; с) навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, що розраховані на цілковите чи часткове фізичне знищення її; д) заходи, розраховані на запобігання дітородінню в середовищі такої групи; е) насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу» (ст. II Конвенції) (ООН, 1946). Також у Конвенції, окрім складу злочину геноциду, урегульовано правила імунітету за скоєння геноциду державними посадовцями, обов'язки держав-учасниць щодо запобігання геноциду, має фундаментальне значення в питаннях притягнення до відповідальності за вчинення злочину геноциду (ООН, 1946).

Римський статут Міжнародного кримінального суду, 1998 р. (далі – Римський статут МКС) визначає повноваження суду щодо здійснення правосуддя стосовно осіб, які скоїли злочини геноциду. У ст. 6 Римського

статуту МКС визначено, що геноцид – це «будь-яке з таких діянь, які вчинено з наміром знищити цілком або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: а) убивство членів такої групи; б) завдання тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи; с) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих на доведення її до цілковитого або часткового фізичного знищення; d) упродовження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню всередині такої групи; е) насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи» (ООН, 1948). Статут містить положення, які забезпечують механізм реальної відповідальності за вчинення геноциду та вжиття превентивних заходів щодо його запобігання.

2. Специфіка кримінальної відповідальності за злочини геноциду

Специфіка кримінальної відповідальності за злочини геноциду полягає в такому:

– геноцид – це злочин, до якого не застосовується строк давності (наприклад, останнього лідера режиму Червоних кхмерів в Камбоджі Кіеу Самфану було засуджено до довічного ув'язнення через 40 років після повалення диктатури Пол Пота);

– притягнення до кримінальної відповідальності за злочини геноциду здійснюється Міжнародним судом ООН, Міжнародним кримінальним судом, Спеціальними кримінальними трибуналами (наприклад, Тимчасовим трибуналом ООН для Камбоджі, Міжнародним кримінальним трибуналом для колишньої Югославії, Міжнародним кримінальним трибуналом для Руанди тощо) та системою національних судів;

– до відповідальності за злочини геноциду можуть бути притягнуті держави (наприклад, Сербія, як правонаступниця Югославії, визнана винною в тому, що не вжила належних заходів для запобігання геноциду у Сребрениці), високопосадовці (наприклад, серед інших, за геноцид до страти було засуджено президента-диктатора ЦАР Ж.-Б. Бокасса), безпосередні виконавці злочину (наприклад, Міжнародний суд ООН у Гаазі засудив до довічного ув'язнення за геноцид і злочини проти людяності колишнього командира боснійських сербів Ратко Младича);

– винні в геноциді особи несуть відповідальність за міжнародним правом незалежно від того, чи передбачена така відповідальність за національним законодавством країни (наприклад, засуджені Нюрнберзьким трибуналом лідери нацистської Німеччини);

– особи, які вчинили злочин геноциду, притягуються до відповідальності незалежно від того, чи є вони посадовими особами державних органів, чи ні, та якщо вони мають спеціальний імунітет у державі (наприклад: 1) Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт президента Росії В. Путіна та російської дитячої омбудсменки М. Львової-Белової за підозрою в депортації українських дітей на територію РФ; 2) Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди засудив за пропа-

гандистів і власників медіа – Radio Télévision Libre des Mille Collines);

– притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності фізичних осіб за злочини геноциду, що значно звужує ефективність такого механізму в запобіганні геноциду на рівні держави, оскільки без залучення всього механізму держави до реалізації політики геноциду вчинення геноциду не можливе. Відповідальність держав за злочини геноциду визначається опосередковано, зокрема ст. IX: «Спори між державами-учасницями щодо тлумачення, застосування або дотримання цієї Конвенції, зокрема й щодо відповідальності тієї чи іншої держави за вчинення геноциду або одного з наведених у ст. III діянь (змова, підбурювання, замах, співучасть у вчиненні геноциду), передаються на розгляд Міжнародного суду справедливості на вимогу будь-якої зі сторін у спорі» (ООН, 1946).

Кримінальна відповідальність за злочини геноциду, окрім міжнародного рівня, передбачає відповідальність на рівні держав, які, по-перше, імплементували норми міжнародного законодавства в даній сфері, по-друге, створили систему національного законодавства щодо врегулювання питання кримінальної відповідальності за злочини геноциду.

Зокрема, ст. I Конвенції зобов'язує країни-учасниці вживати заходів для запобігання такому та притягнення до кримінальної відповідальності – «Договірні сторони підтверджують, що геноцид незалежно від того, чи відбувається він у мирний, чи воєнний час, є злочином, що порушує норми міжнародного права і проти якого вони зобов'язуються вживати заходів запобігання і карати за його здійснення» (ООН, 1946).

Схоже положення міститься у Преамбулі та положеннях Римського статуту МКС. Зокрема, норми Статуту визначають, що злочини геноциду повинні бути криміналізовані на рівні національного законодавства, держави зобов'язані розробити ефективні юридичні процедури реалізації судового розгляду справи та виконання вироку суду з питання притягнення до кримінальної відповідальності за злочин геноциду (Уманець, 2023). Наприклад, у національному законодавстві України, у ст. 442 «Геноцид» Кримінального кодексу України, поняття геноциду визначено як «діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу» (ВРУ, 2001).

Окрім того, держава повинна мати відповідні нормативно-правові акти, які врегулюють особливості взаємодії з Міжнародним кримінальним судом і визнання його повноважень. Наприклад, Верховна Рада України у 2015 р. ухвалила постанову «Про заяву Верховної Ради України «Про визнання Украї-

ною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» (ВРУ, 2015).

Дослідження практики впровадження механізму кримінальної відповідальності за злочини геноциду в окремих країнах дозволило визначити деяку його специфіку:

– формою умислу злочину геноциду може бути не тільки прямий умисел, а будь-яка форма вини, криміналізовано публічний захист геноциду, не визнається геноцидом задання психічних розладів членам групи (Закон Італії № 962 від 9 жовтня 1967 р.);

– визначення поняття злочину геноциду цілком відповідає нормам Конвенції та Римського статуту МКС, особи, які засуджені за злочин геноциду, не підлягають амністії, помилуванню, умовно-достроковому звільненню (закони Бразилії № № 2.889/1956 та 7.209/1984, 1.001/1969, 8.072/1990);

– визначення поняття злочину геноциду відбувається шляхом посилання на положення ст. 6 Римського статуту МКС, за вчинення злочину геноциду передбачено кримінальну відповідальність у вигляді довічного ув'язнення (Закон Канади про злочини проти людяності та воєнні злочини від 26 червня 2000 р.);

– криміналізовано злочин геноциду, національне законодавство містить значну кількість відсилних до Римського статуту МКС норм, що дозволяє деталізувати механізм кримінальної відповідальності за злочин геноциду та забезпечити його ефективну імплементацію (Закон Великої Британії про Міжнародний кримінальний суд, 2001 р.);

– криміналізація злочину геноциду із зауваженням, що такий вид геноциду, як «створення цільової групи життєвих умов, які розраховані на повне або часткове фізичне знищення групи», може вчинятися як з умислу, так і з необережності (Закон Ізраїлю № 5710–1950);

– відсутність у національному законодавстві норм, які б криміналізували геноцид, не ратифіковано Римський статут МКС, відбулася в окремих випадках з окремими застереженнями імплементація Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього (Китай, Індія) (Уманець, 2023);

– ратифіковано Римський статут МКС та Конвенцію про запобігання злочину геноциду і покарання за нього, проте відсутнє національне законодавство у сфері притягнення до кримінальної відповідальності за злочин геноциду (Японія) (Уманець, 2023).

Отже, кримінальна відповідальність за вчинення злочину геноциду на національному рівні залежить від таких аспектів: 1) ратифікації Римського статуту МКС та Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього; 2) криміналізації злочину геноциду в національному законодавстві; 3) імплементації міжнародних норм у повному обсязі чи «із застереженнями».

Частина країн, які ратифікували відповідні нормативно-правові акти у сфері криміналь-

ної відповідальності за злочини, упровадили до національного законодавства принцип універсальної відповідальності, що дозволяє провести розслідування злочинів геноциду та здійснювати кримінальне переслідування осіб, винних у їх учиненні, зокрема й у разі скоєння злочину геноциду на території іншої держави й у разі, якщо жертви або підозрювані є громадянами іноземної держави. Наприклад, відповідно до Звіту за результатами розслідування воєнних злочинів в Україні, на щорічному засіданні експертів у Гаазі зазначено, що більш ніж 30 країн долучилися до розслідування, серед іншого, і злочинів геноциду (Національна поліція України, 2024).

Висновки. Кримінальна відповідальність за геноцид на міжнародному рівні формувалася протягом трьох періодів (Нюрнберзького, Постнюрнберзького, Гаазького, Римського) та ґрунтується на двох основоположних міжнародних НПА – Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього (1948 р.) та Римському статуті МКС (1998 р.), які містять визначення поняття та складу злочину геноциду, правила імунітету за вчинення геноциду державними посадовцями, обов'язки держав-учасниць щодо запобігання геноциду, механізм реальної відповідальності за вчинення геноциду та вжиття превентивних заходів щодо запобігання такому. Кримінальна відповідальність за злочини геноциду також передбачає відповідальність на рівні держав, які імплементували норми міжнародного законодавства в даній сфері, створили систему національного законодавства щодо врегулювання питання кримінальної відповідальності за злочини геноциду, визначили порядок взаємодії з Міжнародним кримінальним судом і визнали його повноваження. Частина країн, які ратифікували відповідні нормативно-правові акти у сфері кримінальної відповідальності за злочини, запровадили до національного законодавства принцип універсальної відповідальності, що дозволяє провести розслідування злочинів геноциду та здійснювати кримінальне переслідування осіб, винних у їх учиненні, зокрема й у разі скоєння злочину геноциду на території іншої держави й у разі, якщо жертви або підозрювані є громадянами іноземної держави.

ЛІТЕРАТУРА:

- Бевзо Ю.Н. Кримінально-правова характеристика геноциду. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/a060b50b-71a9-4a95-b3ee-0ffbddd02ab4/content> (дата звернення: 13.03.2024).
- Замрига А.В. Визначення злочину проти безпеки людства (геноциду) в міжнародному кримінальному праві та обов'язок покарання за нього. *Аналітично-порівняльне правознавство* : електронне наукове видання. 2023. № 5. С. 601–606 (дата звернення: 17.03.2024).
- Стеценко В.Ю. Геноцид як один із найстрашніших злочинів проти людства. *Дванадцять юридичні читання. Держава в суспільно-політичних процесах: виклики і загрози* : матеріали Міжнародної наукової конференції, 1–2 червня 2017 р. / ред. кол. : В.П. Андрущенко та ін. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. С. 175–178. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36027/Stetsenko%20V.pdf?sequence=1> (дата звернення: 05.03.2024).
- Радомська Д.І. Відповідальність за геноцид у міжнародному кримінальному праві. URL: <https://>

nau.edu.ua/site/variables/news/2018/5/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%2018/24-%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8%20%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0%20%D0%86%D0%9C%D0%92).pdf (дата звернення: 04.03.2024).

5. Уманець М.М. Кримінальна відповідальність за геноцид за законодавством зарубіжних країн : порівняльно-правове дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 384–387. URL: http://lsej.org.ua/8_2023/88.pdf (дата звернення: 14.03.2024).

6. Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього : Генеральна Асамблея ООН від 11.12.1946 р. URL: <https://21.helsinki.org.ua/index.php?id=1388824041> (дата звернення: 10.03.2024).

7. Римський статут Міжнародного кримінального суду ООН від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#top(дата звернення: 04.03.2024).

8. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341–III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B4#w1_1 (дата звернення: 10.03.2024).

9. Про заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» : постанова Верховної Ради України від 04.02.2015 р. № 145–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19?find=1&text=%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B4#Text> (дата звернення: 11.03.2024).

10. Поліцейські представили результати розслідування воєнних злочинів в Україні на щорічному засіданні експертів в Гаазі / Національна поліція України. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/politsejski-predstavlyly-rezultaty-rozsliduvannia-voiennykh-zlochyniv-v-ukraini-na-shchorichnomu-zasidanni-ekspertiv-v-haazi> (дата звернення: 14.03.2024).

REFERENCES:

1. Bevzo, Yu.N. Kryminalno-pravova kharakterystyka henotsydu [Criminal and legal characteristics of genocide]. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/a060b50b-71a9-4a95-b3ee-0ffb0d2ab4/content> [in Ukrainian].

2. Zamryha, A.V. Vyznachennia zlochynu proty bezpeky liudstva (henotsydu) v mizhnarodnomu kryminalnomu pravi ta oboviazok pokarannia za noho [Definition of the crime against the security of humanity (genocide) in international criminal law and the obligation to punish it]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo: Elektronne naukove vydannia*. № 5 (2023). S. 601–606 [in Ukrainian].

3. Stetsenko, V.Yu. Henotsyd – yak odyn z naistrashnishykh zlochyniv proty liudstva [Genocide is one of the most terrible crimes against humanity]. *Dvanadtsiati yurydychni chytannia. Derzhava v suspilno-politychnykh protsesakh: vyklyky i zahrozy: materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, 1–2 chervnia 2017 roku / red. kol.: V.P. Andrushchenko, Yu.S. Shemshuchenko ta in. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova,*

2017. S. 175–178. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36027/Stetsenko%20V.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].

4. Radomska, D.I. Vidpovidalnist za henotsydy v mizhnarodnomu kryminalnomu pravi [Responsibility for genocide in international criminal law] URL: [https://nau.edu.ua/site/variables/news/2018/5/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%2018/24-%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8%20%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0%20%D0%86%D0%9C%D0%92\).pdf](https://nau.edu.ua/site/variables/news/2018/5/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%2018/24-%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8%20%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0%20%D0%86%D0%9C%D0%92).pdf) [in Ukrainian].

5. Umanets, M.M. Kryminalna vidpovidalnist za henotsydy za zakonodavstvom zarubizhnykh kraïn: porivnialno-pravove doslidzhennia [Criminal responsibility for genocide under the laws of foreign countries: a comparative legal study]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 8/2023. S. 384–387. URL: http://lsej.org.ua/8_2023/88.pdf [in Ukrainian].

6. Konventsiiu pro zapobihannia zlochynu henotsydu i pokarannia za noho [The Convention on the Prevention of the Crime of Genocide and its Punishment]: *Heneralna Asambleia OON* vid 11.12.1946 r. URL: <https://21.helsinki.org.ua/index.php?id=1388824041> [in Ukrainian].

7. Rymskyi Statut Mizhnarodnoho Kryminalnoho Sudu [Rome Statute of the International Criminal Court]: *OON* vid 17.07.1998 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#top [in Ukrainian].

8. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] vid 05.04.2001 r. № 2341–III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B4#w1_1 [in Ukrainian].

9. Pro Zaiavu Verkhovnoi Rady Ukrainy “Pro vyznannia Ukrainoiu yurysdyksii Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu shchodo skoiennia zlochyniv proty liudianosti ta voiennykh zlochyniv vyshchymy posadovymy osobamy Rosiiskoi Federatsii ta kerivnykamy terorystychnykh orhanizatsii “DNR” ta “LNR”, yakii pryzvely do osoblyvo tiazhykhykh naslidkiv ta masovoho vbyvstva ukrainskykh hromadian” [On the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine “On Ukraine’s recognition of the jurisdiction of the International Criminal Court regarding the commission of crimes against humanity and war crimes by high-ranking officials of the Russian Federation and leaders of the terrorist organizations “DPR” and “LPR”, which led to particularly grave consequences and the mass murder of Ukrainians citizens]: *postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy* vid 04.02.2015 p. № 145–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19?find=1&text=%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B4#Text> [in Ukrainian].

10. Politsejski predstavlyly rezultaty rozsliduvannia voiennykh zlochyniv v Ukraini na shchorichnomu zasidanni ekspertiv v Haazi [Police officers presented the results of the investigation of war crimes in Ukraine at the annual meeting of experts in The Hague]. *Natsionalna politsiia Ukrainy*. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/politsejski-predstavlyly-rezultaty-rozsliduvannia-voiennykh-zlochyniv-v-ukraini-na-shchorichnomu-zasidanni-ekspertiv-v-haazi> [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 29.07.2024
The article was received 29 July 2024*

УДК [316.485.6:343.222-055.2]:343.97
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-3-4>

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЖІНКИ, ЯКА ПІДОЗРЮЄТЬСЯ В УЧИНЕННІ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Пугач Світлана Іванівна,
аспірантка

Донецького державного університету внутрішніх справ
s.pugach@gmail.com
orcid.org/0009-0000-4090-0730

Мета. У статті поставлено за мету дослідження особливостей кримінологічної характеристики особи жінки, яка підозрюється в учиненні колабораційної діяльності. **Методи.** Для досягнення задекларованої мети й отримання належних результатів дослідження використано таку сукупність методів: логіко-юридичний, порівняльно-правовий, системно-функціональний, нормативно-догматичний, метод статистичного аналізу тощо. **Результати та висновки.** Кримінологічна характеристики жінки, яка підозрюється в учиненні колабораційної діяльності, охоплює такі елементи, як: ознаки, детермінанти, що впливають на рішення стати колаборанткою, мотиви й інші чинники, які формують її кримінальну поведінку. Кримінологічний портрет жінки, яка підозрюється в учиненні колабораційної діяльності, такий: громадянка України віком 29–54 роки з вищою, базовою або профільною середньою освітою, працездатна, здебільшого не працює, не має судимості, яка вчиняє колабораційну діяльність з ідейних та/або корисливих мотивів або під впливом соціально-економічних чинників чи фізичного та морального примусу. Розуміння елементів кримінологічного портрета жінки, яка підозрюється в учиненні колабораційної діяльності, сприятиме формуванню механізму запобігання таким кримінальним правопорушенням шляхом розроблення та впровадження програм запобігання колабораційній діяльності (зокрема, освітніх програм, спрямованих на підвищення обізнаності жінок про ризики та наслідки колаборації, програм реабілітації та ресоціалізації жінок-колаборанток). Також дослідження кримінологічної характеристики жінок-колаборанток збагачує кримінологічну науку та сприяє розвитку гендерних досліджень у кримінології, що може бути використано правоохоронними органами, соціальними службами та неурядовими організаціями з метою розроблення та впровадження ефективних заходів протидії колабораційній діяльності тощо.

Ключові слова: колабораційна діяльність, жінка-злочинниця, кримінологічний портрет.

CRIMINOLOGY CHARACTERISTICS OF A WOMAN SUSPECTED OF COMMITTING COLLABORATIVE ACTIVITIES

Pugach Svitlana Ivanivna,
Postgraduate Student
Donetsk State University of Internal Affairs
s.pugach@gmail.com
orcid.org/0009-0000-4090-0730

Purpose. The aim of the article is to study the peculiarities of the criminological characteristics of a woman who is suspected of committing collaborative activities. **Methods.** In order to achieve the declared goal and obtain the proper research results, the following set of methods was used: logical-legal method, comparative-legal method, system-functional method, normative-dogmatic method, method of statistical analysis, etc. **Results and conclusions.** Criminological characteristics of a woman who is suspected of committing collaborative activity includes such elements as: signs, determinants that influence the decision to become a collaborator, motives and other factors that shape her criminal behavior. The criminological portrait of a woman who is suspected of committing collaborative activity consists of the following – she is a citizen of Ukraine aged 29–54 with a higher, basic or specialized secondary education, capable of working, in most cases does not work, has no previous criminal record, who commits collaborative activity for ideological and/or selfish motives or under the influence of socio-economic factors or physical and moral coercion. Understanding the constituent elements of the criminological portrait of a woman who is suspected of committing collaborative activities will contribute to the formation of a mechanism for preventing such types of criminal offenses by developing and implementing programs to prevent collaborative activities (including educational programs aimed at increasing women's awareness of the risks and consequences of collaboration, programs rehabilitation and resocialization of female collaborators). Also, the study of the criminological characteristics of female collaborators enriches criminological science and contributes to the development of gender studies in criminology, which can be used by law enforcement agencies, social services and non-governmental organizations in order to develop and implement effective measures to counter collaborative activities, etc.

Key words: collaborative activity, female criminal, criminological portrait.

Вступ. Історія колабораціонізму розглядається крізь призму політичних, соціальних і економічних чинників, які спонукають людей співпрацювати з окупаційними військами та владою з метою здійснення ворожих дій проти власного народу та держави. Механізм притягнення до відповідальності за колабораційну діяльність системно почав формуватися після Другої світової війни завдяки роботі Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі, який визнав колабораціонізм однією з форм військових злочинів і злочинів проти людства (Герасимів, Герасимів, 2023).

Окупація РФ АРК та ОРДЛО у 2014 р. та повномасштабне вторгнення Росії на територію України у 2024 р. призвели до поширення різноманітних форм і напрямів співпраці мешканців цих територій з окупаційними військами та владою (наприклад, спостерігаються такі форми колаборації, як воєнна, економічна, адміністративна, політична, освітня та побутова колабораційна діяльність). З погляду спрямованості дій колаборантів виокремлюють безпосередню пряму допомогу державі-агресору з метою узурпації влади та колабораційну діяльність гуманітарного характеру, необхідну для забезпечення життєдіяльності громади, захисту прав людини та вирішення побутових проблем населення окупованих територій. Так, за показниками Офісу Генерального прокурора України станом на 31 липня 2024 р. серед злочинів проти національної безпеки кількість кримінальних правопорушень за ст. 111-1 Кримінального кодексу (далі – КК) України «Колабораційна діяльність» становила 5 459, що свідчить про значний відсоток таких злочинів і їхній негативний вплив на перебіг російсько-української війни, захист прав громадян України на тимчасових територіях, адже колабораційна діяльність зумовлює підлив національної безпеки, послаблення національних інституцій, зменшення соціальної згуртованості, зниження моральних стандартів у суспільстві, втрати людських ресурсів, підлив демократичних процесів громадянського суспільства тощо (Офіс Генерального прокурора, 2024). У розрізі зауваженого вище вбачається актуальним дослідження кримінологічної характеристики жінки, яка підозрюється в учиненні колабораційної діяльності, оскільки поруч із чоловіками жінки можуть здійснювати колабораційну діяльність під тиском соціально-економічних чинників та/або власних переконань, а їхній кримінологічний портрет сприятиме ідентифікації групи жінок, які найбільш вразливі до колабораційної діяльності, що дозволяє розробити заходи профілактики, сприяє забезпеченню справедливого судочинства, удосконаленню законодавства у сфері притягнення до відповідальності за колабораційну діяльність, реінтеграції жінок у суспільство після відбуття покарання тощо.

Дослідженню загальної кримінологічної характеристики колабораційної діяльності, особи злочинця у кримінологічній теорії та кримінологічному портрету особи колаборанта присвячують свої праці такі науковці, як: О.І. Герасимів, Б.Т. Герасимів, Я.В. Гетманцева, С.Ф. Денисов, Т.В. Корня-

кова Т.Д. Лисько, О.В. Ряшко, А.В. Сенько й інші. Проте варто зауважити, що питання кримінологічної характеристики особи жінки, яка підозрюється в учиненні колабораційної діяльності, досліджувалося фрагментарно, у межах загальних напрямів вивчення колабораційної діяльності, залишається не досить висвітленим.

Метою статті є дослідження особливостей кримінологічної характеристики особи жінки, яка підозрюється в учиненні колабораційної діяльності.

1. Колабораційна діяльність як елемент жіночої злочинності

Значна кількість випадків колабораційної діяльності громадян України на користь російським окупаційним військам і владі зумовила внесення відповідних змін до українського кримінального законодавства з метою криміналізації колабораційної діяльності, у зв'язку із чим Верховною Радою України було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 3 березня 2022 р. № 2108-IX (Верховна Рада України, 2022). Автори проекту даного закону в пояснювальній записці наголосили, що «колабораціонізм як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційного ладу й іншим національним інтересам України, тому повинен нести за собою відповідальність, установлену законом» (Верховна Рада України, 2022).

Відповідно до статистичних даних, оприлюднених на сайті Офісу Генерального прокурора України, за період повномасштабного вторгнення було обліковано та направлено до суду таку кількість кримінальних справ за ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» КК України (табл. 1) (Офіс Генерального прокурора, 2024).

Специфіка колабораційної діяльності полягає в тому, що більша частина таких кримінальних правопорушень здійснюються на тимчасово окупованих територіях України або в зоні бойових дій, що значно ускладнює їх розслідування та дослідження.

Як наголошують Т.Д. Лисько й А.В. Сенько, «питання кримінологічної характеристики особи колаборанта практично не досліджувалось з огляду на різноманітну делінквентну поведінку таких осіб, а також з огляду на специфіку цього виду кримінального протиправного діяння, яке називають формою державної зради» (Лисько, Сенько, 2022). Погоджуємося з думкою названих авторів, оскільки, хоча явище колабораційної діяльності для України не нове, кримінологічний портрет колаборанта в реаліях російсько-української війни потребує детального дослідження, зокрема й у межах вивчення жіночої злочинності, оскільки серед загальної кількості колаборантів відмічається значна кількість жінок (наприклад, у сфері освіти, охорони здоров'я, місцевого самоуправління тощо).

Загалом, жіноча злочинність останніми роками характеризується такими негатив-

Таблиця 1
Статистичні показники кримінальних правопорушень за ст. 111–1 КК України за період 2022–2024 рр. (станом на червень 2024 р.)

	2022 р.			2023 р.			2024 р.		
	проступки (чч. 1, 2 ст. 111–1)	злочини (чч. 3–8 ст. 111–1)	% від загальної кількості	проступки (чч. 1, 2 ст. 111–1)	злочини (чч. 3–8 ст. 111–1)	% від загальної кількості	проступки (чч. 1, 2 ст. 111–1)	злочини (чч. 3–8 ст. 111–1)	% від загальної кількості
Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	949	2 902	1,33	709	2 498	0,67	332	1 288	0,61
Кримінальні правопорушення, за якими провадження надіслані до суду	286	334	0,54	300	684	0,58	87	201	0,33

ними тенденціями: збільшенням кількості тяжких злочинів у загальній структурі жіночої злочинності; зростанням професіоналізму жіночої злочинності та її організованості, кількості вбивств дітей старшого віку; учиненням насильницьких злочинів на тлі тривалих сімейно-побутових конфліктів, жертвами яких стають члени сім'ї; третина злочинів учиняється у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння; збільшенням кількості злочинів, скоєних жінками у сфері обігу наркотиків, злочинів проти волі, честі та гідності особи, економічних злочинів, злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи тощо (Гутник, 2023).

За статистичними даними, у період 2022–2024 рр. (станом на кінець червня 2024 р.) кількість жінок, яким оголосили підозру за вчинення кримінальних правопорушень, така: у 2022 р. – 10 026 жінкам (11,75% від загальної кількості осіб, яким повідомлено про підозру), у 2023 р. – 13 103 жінкам (12,1% від загальної кількості осіб, яким повідомлено про підозру), у 2024 р. – 6 596 жінкам (12,6% від загальної кількості осіб, яким повідомлено про підозру). Щодо жінок, які вчинили кримінальне правопорушення за ст. 111–1 КК України за період повномасштабного вторгнення РФ на територію України, їх загальна кількість становить 890 осіб (з них у 2022 р. – 233, у 2023 р. – 549, у 2024 р. – 108) (Офіс Генерального прокурора, 2024). Варто зауважити, що колабораційна діяльність має високий рівень латентності, оскільки значна частина осіб, які вчинили/учиняють корупційні дії, перебувають на тимчасово окупованих територіях чи виїхали до РФ, а на звільнених територіях їх кількість є такою, що не дозволяє оперативно викрити колабораційні дії в повному обсязі. Про це свідчить інформація щодо підтримки громадянами України повномасштабного вторгнення РФ на територію України, заперечення суверенітету України, пропагування ідей «російського світу», яка розміщена у відкритих джерелах, зокрема в телеграм-каналах, російських ЗМІ, відео-

участі у проросійських мітингах, публікаціях у соцмережах тощо.

2. Моделювання кримінологічного портрета жінки, підозрюваної в учиненні колабораційної діяльності

Для моделювання кримінологічного портрета жінки, яка підозрюється в учиненні колабораційної діяльності, насамперед потрібно визначити, хто саме, відповідно до кримінального законодавства, є суб'єктом кримінального правопорушення за ст. 111–1 КК України. Це громадянин України, який заперечує агресію з боку РФ й окупацію частини українських територій, здійснює публічні заклики до підтримки держави-агресора та/або невизнання суверенітету України на тимчасово окупованих територіях, передачу майнових цінностей збройним формуванням країни-агресорки, організацію та проведення заходів політичного характеру з метою підтримки дій держави-агресора, обіймає посади в незаконних органах окупаційної влади, здійснює пропаганду в закладах освіти тощо (Верховна Рада України, 2001).

У кримінологічній теорії поняття «особа злочинця» розглядається як теоретична конструкція, сутність якої формується шляхом дослідження ключових елементів структури особи злочинця, до яких належать: соціально-демографічні ознаки (стать, вік, зайнятість, рівень освіти), особистісно-рольові властивості (сімейний стан, громадянство, професія), морально-психологічні якості, риси правової та моральної свідомості, психічні відхилення, кримінально-правові ознаки (наявність чи відсутність судимості, особливий службовий статус), загальнозначущі позитивні людські якості. Ознаки, що характеризують особу злочинця, розподіляються на дві групи, що відображають соціальну характеристику та біосоціальні ознаки, які повинні досліджуватися у взаємозв'язку та взаємозалежності (Гетманцева, 2010). Дослідження особи злочинця, серед іншого, ґрунтується на встановленні ознак, які характеризують її особистість, сприяють

визначенню класифікації та типологізації особи, впливають на її роль в етіології злочинної поведінки. Як зауважує С.Ф. Денисов, «сукупність суттєвих і усталених соціальних властивостей і ознак і соціально значущих біопсихічних особливостей індивіда, які, об'єктивно реалізуючись у конкретному злочині, надають учиненому діянню характеру суспільної небезпеки, а винному – властивості суспільної небезпечності, у зв'язку із чим особа притягається до кримінальної відповідальності, передбаченої кримінальним законом» (Денисов, 2020).

Отже, кримінологічна характеристики жінки, яка підозрюється в учиненні колабораційної діяльності, містить такі елементи: ознаки, детермінанти, що впливають на рішення стати колаборанткою, мотиви й інші чинники, які формують її кримінальну поведінку.

У результаті проведеного дослідження статистики, висвітленої на офіційному веб-ресурсі Офісу Генерального прокурора України, щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, ми можемо визначити, що для осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за ст. 111–1 КК України в період 2022 р. – червень 2024 р., характерні такі ознаки (показники відображено у процентному співвідношенні до загальної кількості осіб, які підозрюються в учиненні колабораційної діяльності):

1) вік: 18–28 років – 7,3%, 29–39 років – 25,3%, 40–54 роки – 42,1%, 55–59 років – 10,3%, 60 років – 15%;

2) освіта: вища і фахова передвища – 56%; професійна (професійно-технічна) – 12,7%, базова середня та профільна середня – 31,1%, початкова – 0,08%, без освіти – 0,12%;

3) зайнятість: учні та студенти закладів освіти – 0,23%, працездатні, які не працюють і не навчаються, – 51,15%, безробітні – 7,9%, депутати обласних рад – 0,13%, сільських, селищних, міських, районних рад – 2,87%, державні службовці – 0,7%, працівники судів і адвокатури – 0,7%, працівники правоохоронних органів – 3,19%;

4) характеристика виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за ст. 111–1 КК України: у складі організованої групи або злочинної організації – 1,11%, у стані алкогольного сп'яніння – 0,32%, особи, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення (3,05%), особи, у яких судимість не знята і не погашена (1,7%) (Офіс Генерального прокурора, 2024).

У межах даного дослідження нами проаналізовано 40 повідомлень про підозру, про початок здійснення спеціального досудового розслідування та про виклик підозрюваним особам за період 2022 р. – червень 2024 р., діяння яких кваліфіковано за ст. 111–1 КК України, за інформацією, розміщеною у вільному доступі на сайті Офісу Генерального прокурора.

За результатами аналізу було встановлено такі ознаки жінок, яким повідомили про підозру за ст. 111–1 КК України:

– вік станом на вчинення кримінального правопорушення: 30–39 р. (25%), 40–49 р. (28%), 50–59 р. (33%), 60–69 р. (14%);

– місце проживання та/або реєстрації: Донецька обл., Волинська обл., Запорізька обл., Київська обл., Луганська обл., Харківська обл., Херсонська обл., Чернігівська обл.;

– громадянство: оскільки диспозиція ст. 111–1 КК України передбачає кримінальне покарання за вчинення колабораційних дій суто громадянами України, то 100% осіб, щодо яких було досліджено інформацію, становили громадянки України (Офіс Генерального прокурора, 2024).

Для подальшого визначення кримінологічних ознак жінки, яка підозрюється в учиненні колабораційної діяльності, розглянемо окремі кейси судових справ за даними Єдиного державного реєстру судових рішень, як-от: справа № 383/421/23 – підсудна, що не працює, раніше не судима; справа № 383/478/23 – підсудна, що не працює, раніше не судима; справа № 383/582/23 – підсудна, що не працює, раніше не судима; справа № 383/341/23 – підсудна, що не працює, раніше не судима; справа № 383/340/23 – підсудна, що раніше не судима; справа № 383/422/23 – підсудна зі середньою спеціальною освітою, не працює, має на утриманні двох малолітніх дітей, раніше не судима; справа № 383/477/23 – підсудна тимчасово безробітна, раніше не судима; справа № 485/1/23 – підсудна з вищою освітою, незаміжня, безробітна, раніше не судима (Єдиний державний реєстр судових рішень, 2024).

Отже, з відкритої інформації про осіб підсудних із справ кримінального провадження за ст. 111–1 КК України, які було обрано нами за принципом рандомізації, можна зробити висновок, що більшість жінок даної категорії мають статус «така, що не працює/безробітна» та не мали попередньої судимості.

Варто зауважити, що залежно від сфери діяльності жінки, яка підозрюється в учиненні колабораційної діяльності, виділяють її специфічні ознаки. Так, Т.В. Корнякова зауважує: «Криміналістичний портрет підозрюваної в учиненні колабораційної діяльності в закладах освіти, такий: переважно це жінка; орієнтовний вік – від 30 до 69 років; зазвичай місце народження та проживання збігається та розташоване на території, яка зараз перебуває під окупацією; громадянка України; має вищу освіту; не має судимості; злочин учинено з ідеологічних та/або корисливих мотивів, більшість мають досвід роботи в закладах освіти» (Корнякова, 2016).

Висновки. Кримінологічний портрет жінки, яка підозрюється в учиненні колабораційної діяльності, такий: громадянка України віком 29–54 роки з вищою, базовою або профільною середньою освітою, працездатна, здебільшого не працює, раніше не мала судимості, яка вчиняє колабораційну діяльність з ідейних та/або корисливих мотивів або під впливом соціально-економічних чинників чи фізичного і морального примусу. Розуміння елементів кримінологічного портрета жінки, яка підозрюється в учиненні колабораційної діяльності, сприятиме формуванню механізму профілактики таких видів кримінальних правопорушень шляхом розроблення та впрова-

дження програм запобігання колабораційній діяльності (зокрема, освітніх програм, спрямованих на підвищення обізнаності жінок про ризики та наслідки колаборації, програм реабілітації та ресоціалізації жінок-колаборанток). Також дослідження кримінологічної характеристики жінок-колаборанток збагачує кримінологічну науку та сприяє розвитку гендерних досліджень у кримінології, що може бути використано правоохоронними органами, соціальними службами та неурядовими організаціями з метою розроблення та впровадження ефективних заходів протидії колабораційній діяльності тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Колабораційна діяльність: проблемні аспекти доказування / О.І. Герасимів та ін. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/451/12155/25410-1?inline=1> (дата звернення: 11.06.2024).
2. Статистика. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення: 04.07.2024).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 12.07.2024).
4. Пояснювальна записка до проекту закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність). *Офіційна вебсторінка Верховної Ради України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/309b08bb-0e01-43f2-a9bb-af23f0174a2e> (дата звернення: 14.06.2024).
5. Лисько Т.Д., Сенько А.В. Особливості кримінологічної характеристики особи калаборанта. *Приватне та публічне право*. 2022. № 4. С. 93–98. URL: http://pp-law.in.ua/archive/4_2022/15.pdf (дата звернення: 19.07.2024).
6. Гутник А. Криміналістична характеристика колаборанта-освітянина. *Конференція науковців міжнародної асоціації кримінологів “OMUL, CRIMINOLOGIA, ȘTIINȚA”*, ediția a II-a: Chișinău, 24 martie 2023. С. 385–389. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/385-389_7.pdf (дата звернення: 04.06.2024).
7. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 17.06.2024).
8. Гетманцева Я.В. Поняття та структура особи злочинця. С. 222–225. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/22942/1/%D0%9F%D0%9E%D0%9D%D0%AF%D0%A2%D0%A2%D0%AF%20%D0%A2%D0%90%20%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%A3%D0%9A%D0%A2%D0%A3%D0%A0%D0%90%20%D0%9E%D0%A1%D0%9E%D0%91%D0%98%20%D0%97%D0%9B%D0%9E%D0%A7%D0%98%D0%9D%D0%A6%D0%AF.pdf> (дата звернення: 05.07.2024).
9. Денисов С.Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22) С. 152–159. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6a60c927-1e87-4bed-b0f6-4c4704e2c7c5/content> (дата звернення: 14.06.2024).
10. Повістки про виклик, повідомлення про підозру та відомості щодо підозрюваних, стосовно яких надано дозвіл на здійснення спеціального досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/categories/povistki-pro-viklik-ta-vidomosti-pro-zdijsnennya-specialnogo-dosudovogo-rozsliduvannya> (дата звернення: 14.07.2024).
11. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 15.07.2024).
12. Корнякова Т.В. Кримінологічний аналіз злочинності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 1.

С. 49–51. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2016/13.pdf (дата звернення: 11.06.2024).

REFERENCES:

1. Herasymiv, O.I., Herasymiv, B.T., Riashko, O.V. Kolaboratsiina diialnist: problemni aspekty dokazuvannya [Collaborative activity: problematic aspects of proof]. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/451/12155/25410-1?inline=1>.
2. Statystyka [Statistics]. Ofis Heneralnoho prokurora. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>.
3. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za kolaboratsiinu diialnist [On amendments to some legislative acts of Ukraine regarding the establishment of criminal liability for collaborative activity]: Zakon Ukrainy vid 03.03.2022 r. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.
4. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv (shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za kolaboratsiinu diialnist) [Explanatory note to the draft Law of Ukraine on amendments to some legislative acts (regarding the establishment of criminal liability for collaborative activity)]. Ofitsiina vb-storinka Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://itd.rada.gov.ua/309b08bb-0e01-43f2-a9bb-af23f0174a2e>.
5. Lysko, T.D., Senko, A.V. Osoblyvosti kryminolohichnoi kharakterystyky osoby kalaboranta [Peculiarities of the criminological characteristics of a collaborator]. *Pryvatne ta publiche pravo*. № 4/2022. С. 93–98. URL: http://pp-law.in.ua/archive/4_2022/15.pdf.
6. Hutnyk, A. Kryminalistychna kharakterystyka kolaboranta-osvitiianyha [Forensic characteristics of a collaborator-educator]. *Conferința științifică internațională “OMUL, CRIMINOLOGIA, ȘTIINȚA”*, ediția a II-a: Chișinău, 24 martie 2023. С. 385–389. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/385-389_7.pdf.
7. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] vid 05.04.2001 r. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
8. Hetmantseva, Ya.V. Poniattia ta struktura osoby zlochyntsia [The concept and structure of the criminal's identity]. С. 222–225. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/22942/1/%D0%9F%D0%9E%D0%9D%D0%AF%D0%A2%D0%A2%D0%AF%20%D0%A2%D0%90%20%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%A3%D0%9A%D0%A2%D0%A3%D0%A0%D0%90%20%D0%9E%D0%A1%D0%9E%D0%91%D0%98%20%D0%97%D0%9B%D0%9E%D0%A7%D0%98%D0%9D%D0%A6%D0%AF.pdf>.
9. Denysov, S.F. Osoba zlochyntsia u kryminolohichnii teorii Ukrainy [The identity of the criminal in the criminological theory of Ukraine]. *Visnyk kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*. 2020. № 1 (22) С. 152–159. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6a60c927-1e87-4bed-b0f6-4c4704e2c7c5/content>.
10. Povistky pro vyklyk, povidomlennia pro pidozru ta vidomosti shchodo pidozriuvanykh, stosovno yakykh nadano dozvil na zdiisnennia spetsialnoho dosudovoho rozsliduvannya [Summonses, notices of suspicion and information on suspects, in respect of which permission to carry out a special pre-trial investigation has been granted]. Ofis Heneralnoho prokurora. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/categories/povistki-pro-viklik-ta-vidomosti-pro-zdijsnennya-specialnogo-dosudovoho-rozsliduvannya>.
11. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified state register of court decisions]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>.
12. Korniakova, T.V. Kryminolohichniy analiz zlochyynnosti. *Aktualni problemy vitchyzniano yurysprudentsii* [Criminological analysis of crime]. № 1/2016. С. 49–51. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2016/13.pdf.

Стаття надійшла до редакції 02.08.2024
The article was received 02 August 2024

СЕКЦІЯ 4 ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 299.4:340.12

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-3-5>

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ЕКСПЛІКАЦІЯ РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЙ ГУМАНІЗМУ

Богуславський Олександр Анатолійович,
аспірант кафедри національного, міжнародного права
та правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету
oa.boguslavskiy@gmail.com
orcid.org/0009-0002-8038-8772

Мета. Філософсько-правова експлікація наукових підходів і класичних детермінантів, що впливають на визначення поняття і наповнення змісту ідеї гуманізму у праві. **Методи.** У дослідженні були використані такі методи: діалектичний, компаративний, логічного аналізу та формально-юридичний. **Результати.** Проведене дослідження демонструє комплексний характер розвитку ідей гуманізму у праві, відображає їхню еволюцію від античної філософії Давньої Греції, яка заклала фундамент визнання людської гідності та свободи, до сучасних правових систем. Відродження та Просвітництво підкреслили значення раціональності, індивідуальної свободи та природних прав, що стали основою для сучасних правових концепцій. У XX столітті, під впливом глобалізації, індустріалізації та світових війн, відбулася універсалізація гуманістичних принципів, що знайшло відображення в ухваленні Загальної декларації прав людини. Сучасний етап розвитку гуманізму у праві характеризується новими викликами та можливостями, зокрема глобалізацією, технологічними інноваціями та соціальними змінами, що зумовлює посилення захисту прав людини через національні та міжнародні механізми. **Висновки.** Ідеї гуманізму залишаються цінними та незамінними для функціонування справедливих і ефективних правових систем. Вони продовжують еволюціонувати, адаптуючись до сучасних реалій і викликів, забезпечують основу для розвитку правової думки і практики у XXI столітті. Зокрема, гуманістичні принципи сприяють захисту прав людини, соціальної справедливості та рівності, водночас стимулюють інтеграцію новітніх технологій та глобальних стандартів у правові системи. В умовах поширення глобалізації та технологічного прогресу гуманізм залишається незамінним орієнтиром для формування правових норм, що відповідають потребам сучасного суспільства й індивідуальних свобод.

Ключові слова: гуманізм, принцип гуманізму, цінності гуманізму, права людини, гідність людини.

PHILOSOPHICAL AND LEGAL EXPLICATION OF THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPTS OF HUMANISM

Bohuslavskiy Oleksandr Anatoliiovych,
Postgraduate Student at the Department of National, International Law
and Law Enforcement Activities
Kherson State University
oa.boguslavskiy@gmail.com
orcid.org/0009-0002-8038-8772

Purpose. The purpose of the article is to provide a philosophical and legal explication of scientific approaches and classical determinants which influence the definition of the concept and content of the idea of humanism in law. **Methods.** The following methods were used in this study: dialectical, comparative, logical analysis and formal legal. **Results.** The study demonstrates the complex nature of the development of humanism in law, reflecting its evolution from the ancient philosophy of Ancient Greece, which laid the foundation for the recognition of human dignity and freedom, to modern legal systems. The Renaissance and the Enlightenment emphasized the importance of rationality, individual freedom, and natural rights, which became the basis for modern legal concepts. In the XX century, under the influence of globalization, industrialization and world wars, humanistic principles were universalized, which was reflected in the adoption of the Universal Declaration of Human Rights. The current stage of development of humanism in law is characterized by new challenges and opportunities, including globalization, technological innovations and social changes, which leads to strengthening of human rights protection through national and international mechanisms. **Conclusions.** The ideas of humanism remain valuable and indispensable for the functioning of fair and effective legal systems. They continue to evolve,

adapting to modern realities and challenges, providing a framework for the development of legal thought and practice in the 21st century. In particular, humanistic principles promote the protection of human rights, social justice and equality, while encouraging the integration of new technologies and global standards into legal systems. In the context of growing globalization and technological progress, humanism remains a key guideline for the formation of legal norms that meet the needs of modern society and individual freedoms.

Key words: *humanism, principle of humanism, values of humanism, human rights, human dignity.*

Вступ. Поняття гуманізму є широко застосовуваним, глибокомістким і поліструктурним за своєю соціальною природою. Воно створює розбіжності унітарного тлумачення для наукових дослідників. Складність його філософсько-правової структури зумовлена тривалим періодом його формування, культурною специфікою суспільств, які додавали, як у мозаїку, свої пазли до загального визначення.

Вага гуманізму як аксіологічно-антропологічної ідейної парадигми яскраво відстежується в тому, що укладається в усі базиси для фундаментальних наукових досліджень. Отже, без перебільшень можемо констатувати, що актуалізація цієї теми є вартою наукової уваги, що матиме на меті посилення філософських позицій розуміння гуманізму як феномену для передових сучасних наукових пошуків, зробить результати цих пошуків орієнтованими на користь людині та суспільству.

1. Філософсько-правовий огляд основних віх розвитку гуманізму

Поняття «гуманізм» походить від латинського «humanus», у буквальному перекладі – «людяний; той, що притаманний людині, характеризує людську природу».

Античні та середньовічні витoki гуманізму є визначальними етапами д започаткуванні цієї філософської концепції, значною мірою вплинули на формування сучасних гуманістичних ідей у праві. Античні мислителі Давньої Греції заклали основу для розуміння людської природи, моралі та справедливості, що стало підґрунтям для розвитку правових систем і етичних норм.

Античний гуманізм зародився у філософських школах Давньої Греції, де такі мислителі, як Сократ, Платон і Аристотель, заклали фундамент у формуванні гуманістичних ідей. Сократ, через свої діалоги та метод маєвтики, підкреслював важливість самопізнання й етичного життя, уважав, що моральна досконалість є основною метою людського існування (Вільчинський, 2019). Платон у своїх творах, як-от «Держава» та «Закони», обговорював концепцію справедливості й ідеальної держави, де закони мають сприяти розвитку кожної особистості та забезпечувати гармонію в суспільстві. Аристотель у своїй «Нікомаховій етиці» розробив теорію добротності, де раціональність і моральні чесноти є центральними компонентами повноцінного життя людини (Данильян, 2009).

Перехід до середньовічного періоду супроводжувався значними змінами у філософських і правових системах. Християнська теологія відіграла важливу роль у формуванні гуманістичних концепцій, поєднуючи античні ідеї з новими релігійними уявленнями. Тома Аквінський був видатним мислителем, який зробив помітний внесок у розвиток гуманізму

в середньовічній Європі. Він поєднав християнські вчення з філософією Аристотеля, створивши синтез, який став основою для середньовічної правової думки. Філософ-теолог стверджував, що природне право, засноване на розумі та божественному порядку, має бути відображене в законах і правових системах.

Епохи Відродження і Просвітництва знаменують критичні періоди в розвитку гуманістичних ідей, що суттєво вплинули на правові системи та філософію права. Відродження (XIV–XVII ст.) стало періодом відновлення уваги до античної культури. Видатний діяч культури Франческо Петрарка, беручи за основу класичні праці античності, зосереджував свою творчу увагу у своїх творах на цінності людської гідності, індивідуальності, проголошував безмежний потенціал людини (Вільчицький, 2019).

Просвітництво (XVII–XVIII ст.) принесло раціоналізм і науковий підхід. Джон Локк, Шарль де Монтеск'є та Жан-Жак Руссо розвивали ідеї природних прав, суспільного договору та розподілу влади. Дж. Локк стверджував, що людина має природні права на життя, свободу та власність, і держава повинна їх захищати. Ш. де Монтеск'є наголошував на розподілі влади для запобігання тиранії, а Ж.-Ж. Руссо підкреслював важливість рівності та свободи в суспільстві (Марчук, 2009).

XX ст. принесло нові випробування для гуманізму у праві. Світові війни зумовили необхідність переосмислення гуманістичних цінностей. Після Другої світової війни створення ООН і ухвалення Загальної декларації прав людини в 1948 р. закріпили основні права та свободи. Розвивалися правові теорії, що відображали гуманістичні ідеї, зокрема теорія правової держави, верховенства права і захисту прав людини. Філософи права, як-от Ганс Кельзен у своїй праці про чисту теорію права, підкреслювали значення справедливості й індивідуальних прав (Кельзен, 2021).

Постмодерністський підхід до гуманізму, представлений таким мислителем, як Мішель Фуко, ставить під сумнів традиційні уявлення про людину та її місце у світі. Вони акцентують увагу на складності та неоднозначності людського буття, критикують метанаративи й ідеологічні конструкції, що обмежують свободу та можливості індивідів. Постмодерністський гуманізм наголошує на важливості різноманітності й індивідуального досвіду (Фуко, 2003).

Однією з показових характеристик сучасного етапу розвитку гуманізму у праві є універсалізація прав людини. Після Другої світової війни, з ухваленням Загальної декларації прав людини в 1948 р., міжнародна спільнота закріпила фундаментальні права та свободи,

які мали бути гарантовані кожній людині. Цей документ став основою для подальшого розвитку міжнародних правозахисних механізмів, як-от Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, а також низки інших конвенцій.

Сучасні правові системи орієнтовані на захист прав людини, забезпечують їх дотримання через національні конституції, закони та судову практику. Конституції багатьох країн містять розділи, присвячені правам і свободам людини, що відображають гуманістичні принципи. Наприклад, Конституція України гарантує права на життя, свободу, особисту недоторканність, свободу слова, право на працю та соціальний захист (Конституція України, 1996).

Ще однією важливою особливістю сучасного етапу розвитку гуманізму у праві є зростання ролі міжнародних організацій і судів у захисті прав людини. Міжнародний кримінальний суд, Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини й інші органи здійснюють нагляд за дотриманням прав людини на глобальному та регіональному рівнях.

Сучасні гуманістичні ідеї у праві також активно інтегруються в різні сфери соціального життя, як-от освіта, охорона здоров'я, працевлаштування та соціальний захист. Права на освіту, медичну допомогу, соціальне забезпечення та працю стають невід'ємною частиною прав людини, що відображає гуманістичні цінності у правових системах. Такі принципи, як заборона дискримінації, гендерна рівність, захист вразливих груп населення, стають основоположними у правовій політиці багатьох держав.

2. Філософсько-правовий аналіз сучасних підходів до визначення поняття і змісту гуманізму у праві

Сучасний гуманізм як філософське та правове явище має глибоке коріння у світовій інтелектуальній традиції, проте його трактування і зміст значно еволюціонували протягом останніх століть. Науковці продовжують розвивати й уточнювати поняття гуманізму, акцентують увагу на його адаптації до нових викликів і умов сьогодення. Відмінності у визначеннях гуманізму зазвичай відображають різноманітність наукових дисциплін, культурних контекстів та ідеологічних поглядів дослідників. Проте всі ці підходи об'єднують спільна мета – збереження та розвиток людської гідності, прав і свобод.

У сьогоденному контексті поняття гуманізму інтегрує в собі не лише класичні ідеали поваги до людської гідності та прав людини, але й сучасні виклики та досягнення у сфері правової теорії і практики.

Сучасна філософсько-правова думка пропонує декілька підходів до розуміння гуманізму, кожен із яких акцентує увагу на різних аспектах цієї концепції. Одним із важливих напрямів є екзистенційний гуманізм, який наголошує на унікальності людського існування та внутрішньої свободи індивіда. Представники цього напрямку, як-от Жан-Поль Сартр і Альбер Камю, вбачають у гума-

нізмі шлях до самореалізації й автентичності, підкреслюють важливість морального вибору та відповідальності (Закревський, 2011).

Інший важливий підхід до гуманізму представлений комунікативною філософією, заснованою на роботах Юргена Габермаса. Цей підхід розглядає гуманізм як основу для демократичного діалогу та взаєморозуміння в суспільстві. Комунікативний гуманізм акцентує увагу на принципах взаємоповаги та раціонального дискурсу, що є необхідними для побудови справедливого й інклюзивного суспільства (Ситниченко, 1996).

У правовій сфері поняття гуманізму знаходить своє відображення у принципах і нормах, що захищають права і свободи людини. Сучасні правові системи часто базуються на ідеях правового гуманізму, який підкреслює важливість захисту людської гідності та забезпечення рівних прав для всіх громадян.

Один із визначальних напрямів правового гуманізму полягає в забезпеченні соціальної справедливості. Це передбачає розроблення та впровадження законодавчих актів, що спрямовані на подолання дискримінації та нерівності. Наприклад, міжнародні правові документи, як-от Загальна декларація прав людини та Європейська конвенція з прав людини, утілюють у собі основоположні принципи гуманізму, забезпечують захист фундаментальних прав і свобод.

У правовій науці сучасний гуманізм знаходить своє відображення в концепціях прав людини, соціальної справедливості та демократичного врядування. Правовий гуманізм підкреслює важливість захисту людської гідності та забезпечення рівних прав для всіх громадян незалежно від їхнього походження, статі, віросповідання чи інших характеристик.

Сучасні правознавці, як-от Рональд Дворкін і Джон Роулз, стверджують, що гуманізм має бути основою для створення справедливих та інклюзивних правових систем. Вони наголошують на необхідності впровадження принципів соціальної справедливості в законодавство та правозастосування. Це охоплює боротьбу з дискримінацією, захист прав меншин і забезпечення рівного доступу до правосуддя (Коваленко, 2011; Rawls, 1993).

Висновки. Проведене дослідження демонструє, що гуманістичні ідеї продовжують відігравати принципоутворювальну, фундаментальну роль у розвитку правових систем і забезпеченні прав людини. Вони є основою сучасної правової думки, спрямованої на забезпечення справедливого та гуманного суспільства. Гуманістичні ідеї, закладені у філософії Давньої Греції, як-от гідність людини, раціональність і свобода, стали фундаментом для подальшого розвитку правових концепцій. Епохи Відродження та Просвітництва внесли суттєві корективи, підкреслили значення індивідуальної свободи, раціональності та природних прав, що заклало основи для сучасних правових систем. У ХХ ст., під впливом глобалізації, індустріалізації та світових війн, відбулась універсалізація гуманістичних принципів у праві, що знайшло відображення в ухваленні Загальної декларації

прав людини й інших важливих міжнародних нормативно-правових актів у сфері прав людини. Сучасний етап розвитку гуманізму у праві характеризується новими викликами та можливостями, пов'язаними із глобалізацією, технологічними інноваціями та соціальними змінами. Дослідження виявило, що сучасні правові системи все більше орієнтуються на захист прав людини через національні та міжнародні механізми.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі охоплюють глибше вивчення сучасних викликів, з якими стикається гуманізм у праві. Глобалізація, міграційні кризи, тероризм, кліматичні зміни й економічна нерівність створюють нові загрози для прав людини. Пандемія COVID-19 також продемонструвала вразливість прав людини в умовах глобальних криз, що потребує переосмислення наявних правозахисних механізмів. Інформаційні технології, зокрема інтернет і соціальні мережі, значно впливають на правові системи, створюють нові можливості для захисту прав людини, але водночас породжують нові виклики, як-от питання конфіденційності, захисту персональних даних і кібербезпеки. Гуманістичні ідеї ставлять завдання перед правовими системами адаптуватися до цих нових реалій, досягти балансу між свободою вираження, приватністю та безпекою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закревський В.Е. Екзистенційний гуманізм А. Камю, Ж.-П. Сартра, М. Хайдеггера. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2011. № 1 (1). С. 148–157.
2. Марчук В.П. Історія політичних і правових вчень : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал»», 2009. 480 с.
3. Кельзен Г. Чиста теорія права. Київ : КНТ, 2021. 592 с.
4. Коваленко Г.В. Основні філософсько-правові ідеї праці Рональда Дворкіна «серйозний погляд на права». *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія». Харків : Право, 2011. № 8. С. 85–94.
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 23.03.2024)
6. Rawls J. *Political Liberalism*. Columbia University Press, 1993. 401 p.

7. Ситниченко Л.А. Першоджерела комунікативної філософії. Київ : Либідь, 1996. С. 84–90.

8. Філософія : навчальний посібник / Ю.М. Вільчинський та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.

9. Філософія права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / О.Г. Данильян та ін. ; за ред. О.Г. Данильяна. Харків : Право, 2009. 208 с.

10. Фуко М. Археологія знання / пер. із фр. В. Шовкун. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2003. 349 с.

REFERENCES:

1. Zakrevskiy, V.E. (2011). Ekzystentsiyni humanizm A. Kamiu, Zh.-P. Sartra, M. Khaidehhera [Existential humanism of A. Camus, J.-P. Sartre, M. Heidegger]. *Filosofia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*, 1 (1), 148–157 [in Ukrainian].
2. Marchuk, V.P., & Marchuk, H.V. (2009). Istoriiia politychnykh i pravovykh vchen: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. [History of political and legal doctrines: textbook for students of higher education institutions]. Kyiv: DP "Vyd. dim "Personal"" [in Ukrainian].
3. Kelzen, H. (2021). Chysta teoriia prava [Pure theory of law]. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
4. Kovalenko, H.V. (2011). Osnovni filosofsko-pravovi idei pratsi Ronalda Dvorkina "Seriozni pohliad na prava" [Main philosophical and legal ideas of Ronald Dworkin's Work "Taking rights seriously"]. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Ser. Filosofii, filosofii prava, politolohiia, sotsiolohiia : zb. nauk. pr. / Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy im. Ya. Mudroho*, 2011(8), 85–94. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
5. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku [Constitution of Ukraine from June 28, 1996]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia^ 23.03.2024) [in Ukrainian].
6. Rawls, J. (1993). *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press [in English].
7. Sytnychenko, L. (1996). *Pershodzherela komunikatyvnoi filosofii* [Sources of communicative philosophy]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
8. Vilchynskiy, Yu.M., Sevyrin-Mrachkovska, L.V., Haievska, O.B., ta in. (2019). *Filosofii: navch. posibnyk* [Philosophy: textbook]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
9. Danylian, O.H., Dzoban, O.P., Maksymov, S.I., ta in. (2009). *Filosofii prava: pidruch. dlia stud. yuryd. vyshch. navch. zakl.* [Philosophy of law: textbook for students of higher legal education institutions]. O.H. Danylian (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
10. Fuko, M. (2003). *Arkheolohiia znannia* [The Archaeology of knowledge]. V. Shovkun (Trans.). Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "Osnovy" [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.05.2024
The article was received 30 May 2024

НОТАТКИ

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Збірник наукових праць

Серія ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Випуск 3

Коректура – *Н.С. Ігнатова*

Комп'ютерна верстка – *О.І. Молодецька*

Формат 60×84/8. Гарнітура Pragmatica.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 3,72.
Замов. № 0924/627. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.